

894.37-93
АВ
наз. яз.)

АРХИВТІК
КОР

АБАЙ

ЖАЗДЕМ УЛГІ
ЖАСТАРГА
БЕРНЕК ҮШІН

АЛМАТЫ – 1945

**МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА
АРНАЛҒАН ЖЫЙНАҚ**

АБАЙ

884.342-93
413

**ЖАЗДЫМ ҮЛГІ
ЖАСТАРҒА
БЕРМЕК ҮШІН**

Құрастырған. М. А. БАЛАҚАЕВ

000000

ҚАЗАКТЫН
БІРІККЕН МЕМЛЕКЕТ БАСПАСЫ
Алматы — 1945

КАРА

КІЛУ НЫДСАЖ
АГАНАДЫМК
НІҢГЕДЕРДІ

ЗХАСКАВ А. М. жетекшілік

Ныдсан
АГАНАДЫМК
НІҢГЕДЕРДІ

АБАЙДЫҢ ӨМІРІ ЖӨНІНДЕ БІР-ЕКІ СӨЗ

Казақтың атақты ақыны Абай (Ыбраһім) Құнанбаев 1845-жылы Семей облысының қазіргі Абай ауданында туған, 1904-жылы қайтыс болған. Абай қазақтың феодал семьясынан шыққан, оның ататегі, өз заманында, ел билеген, күшті тұқым болған.

Абайдың әкесі Құнанбай 10 жасында Семей қаласындағы Ахмет-Риза деген молданың медресесіне берді. Абай ол медреседе бірнеше жыл оқыды. Медреседе оқып жүріп тек дін оқуымен гана шырмалып қалмай ол өз бетімен талаптанып арап, фарсы, түрік тілдеріндегі кітаптарды іздел жүріп оқуға, әуес болды. Сүйтіп жүріп, арап, фарсы, түріктің Фердауси, Науай, Нұзами, Хафиз, Сағди сыйқты ақындарының шығармаларын еркін оқый алғатын болып солардың шығармаларымен танысты.

Ол шығармалар жас Абайға үлкен әсер етіп, ойын тербел, қыялын кеңітті. Содан кейін-ақ Абай сөз таңдап, әдебиетке үйір бола берді. Шығыстың «Мың бір түн» сыйқты ертеғілерін, ел аузындағы әңгіме жырларды, ертеғілерді, өз тұсындағы халық ақындарының өлең-жырларын, қазақтың шешендерінің өнегелі сөздерін ықластана тыңдап көnlіне тоқый берді. Оның устіне Абай, медреседе оқып жүріп, біраз орысша да оқып, орыс тілін үйрене бастады. Сүйтіп жүріп орыс әдебиетін де оқуға төсөліп, жасы үлгайып әбден есейіп алған кезде Абайдың қолынан кітап түспейтін болды, кітаптарды көп оқып білімін тереңдете берді.

Ол кезде Семей қаласында бір кітапхана болған. Абай сол кітапханага жи-жи барып орыс әдебиетін, ғылыми, тарихи кітаптарды алып оқып тұратын тұрақты оқушының бірі болды. Кітапханаға келіп кетіп жүргендеге, Абай Петербургтан Семейге жер аударылып келген Михаэлис деген кісімен танысты. Ол екеуі бірімен бірі танысып, сұраса-білісе келе біріне бірі аяулы дос-жар болып кетті.

Михаэлис 1880-жылдары патша үкіметіне қарсы курескен орыс халықшылдарының бірі болған адам. Абай Михаэлис сыйқты халықшыл революционерлер — Грос, Долгополовтармен де танысты, Олар Абайдың болашағы күшті, жаратылысы өзгеше, зор талантты адам екенин көзі жетіп, оған орыс әдебиетін, әсіресе, орыс әдебиетінің XIX ғасырдағы классиктерінің шығармаларын көбірек оқып деген ақыл айтты.

Бұл кез Абайдың 35—40 жасқа келген кезі еді. Олардың ақылы Абайдың өрісшіл ойын оята түсті. Абай өз бетімен орыс классиктерінен — Крылов, Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Толстой, Салтыков-Шедриндердің, сынщыл жазушылардан — Белинский, Чернышевский, Добролюбов, Писаревтердің шығармаларын бұрынғыдан да көрі көбірек оқып, олардан көп білім алды. Олардың, мысалы Пушкиннің, халықтың сую мотиві, Лермонтовтың саяси лирикасы, Салтыков-Шедриннің ол кездегі қанауышы үстем тапқа қарсы жазған өткір сыйқаттары сыйқты үлгілері Абай шығармаларына көп әсер етті. Бірақ, Абай оларға қалай болса-солай еліктей салмай, оқыған кітаптарын сынап оқып, өзіне керек пікірлерді сұрыптап, таңдап, асқан шеберлікпен қазақ тұрмысына жанастыра, өз шығармаларына пайдалана білді.

Абай 1855-жылдан (10 жасынан) өлең жазуға кірісті; бірақ юның нағыз ақындық, данышпандық бейнесін көрсететін шығармалары 1884-жылдан басталды. Соңғы 20 жылдық өмірінде Абай көп еңбек сіңіріп артындағы жастарға асыл сөздерін қалдырыды. Ол өз заманындағы өмір шындығын дүрыс көрсетіп өлең жазғанда, кейінгі жастарға өлеңін улгі болсын, одан жастар да баһра¹⁾ алсын деген мақсатта болған. Абай 1889-жылы жазған өлеңінің біріндегі:

*Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жок-барды, ертегіні термек үшін.
Көкірегі сезімді, тілі орамды
Жаздым үлгі жастарға бермек үшін“

деген.

Абай өлеңдері өз заманының бейнесін жеткізе көрсеткен өмір айнасы. Абай шыншыл, халықтың қамын жеген данышпан ақын. Абай бай мен кедейдің тенсіздігін айтып, ел билеген жексүрүн әкімдерді жиркене сөгіп, халықты — үлкен-кішіні еңбек істеуге, мәдениетті болуға, өнер-білімге шақырып, жамандықтан безіп, жақсылыққа жетуге талпынуға үндеді. Өнегелі өситеттер айтқан асыл сөздің үстасы. Сондықтан Абайдың «қыйыннан қыйыстырылған» өлеңдері «тілге жеңіл, жүрекке жылы тиіп» оқушыларын еліктіріп, бойын балқытады; халық Абайды өте жақсы көреді, оның асыл сөзді шығармаларын сүйсіне қыйды.

Абай қазақ әдебиетіне орыстың классик ақындарының өлең үлгісін өте үсталикпен мінсіз етіп енгізді. Орыс халқының ұлы ақындары Пушкиннің, Лермонтовтың бірталай өлең, дастандарын, Крыловтың мысалдарын қазақшага аударып, қазақ халқын тұңғыш рет орыс әдебиетімен таныстыруды. Сүйтіп, қазақ әдебиетін өсіріп, түр, мазмұн жағынан байытты. Қазақтың жаңа әдебиетін бастады. қазақ әдебиетін әлеумет жүйесінде мықты құрал боларлық, накты өсерін тигізерлік кең өрісті, биік шыңға көтерді; тілі мұлтікіз. ықшам, терең, магналы, сұлу жаңа өлеңдер үлгісін турызды.

Абай адамның әдебиеттегі келбетін жасаудың, табиғат бейнесін суреттеді де өте шебер үлгісін көрсетті. Сүйтіп, Абай қазақ әдебиетінде тұңғыш рет шын мағнасында жаңа өлең өлшеулерін, лирикалы өлеңдер түрін туғызды; әдебиет тілінің негізін салды; қазақтың жаңа, жазба әдебиетінің іргесін қалады. Сондықтан да Абайды қазақ әдебиетінің реалист класстық ақыны дейміз.

* * *

Бұл жыйнакқа — Абайдың таңдамалы өлеңдерінің бәрі кірген жок, мазмұн, көркемдік жағынан жастар үшін керекті, пайдалы деген өлеңдерінің көпшілігі енді. Оларды оқып пайдалануды жеңілдету мақсатымен жыйнакқа өнген өлеңдерді өзара магналық жақындығына қарай бірнеше тарауға бөліп-бөліп бердік: Бірақ оны тыянақты бөліс деуге болмайды. Үйткені «Насихат өлеңдер» дегенинің ішінде басқа да мәні бар өлеңдер бар, «Өнер-білімге шақыратын өлеңдер» дегенимізде де сол сыйқты. Және оның бірінен екіншісін табуга болады.

М. Балақаев.

1) Баһра — фарсы сөзі. үлес деген сөз. Бұл сез Қазақстанның Оңтүстік облысында айтылады.

НАСИХАТ ӨЛЕНДЕР

ӘСЕМПАЗ БОЛМА ӘРНЕГЕ

Әсемпаз болма әрнеге,
Өнерпаз болсаң, арқалан.
Сен де бір кірпіш дүниеге,
Кетігін тап та бар, қалан!

Қайрат пен ақыл жол табар,
Қашқанға да қуғанға.
Әділет, шафқат кімде бар,
Сол жарасар туғанға.

Бастапқы екеу соңғысыз,
Біте қалса қазаққа,
Алдың — жалын, артың — мұз,
Баар едің қай жаққа?

Пайданы көрсөң бас үрып,
Мақтанды іздеп қайғы алма!
Мінінді үрлап жасырып,
Майданға түспей бәйгі алма!

Өзінде бармен көзге үрып,
Артылам деме өзгеден,
Қундестігін қоздырып,
Азапқа қалма езбеден!

Ақырын жүріп, анық бас,
Енбегің кетпес далаға,
Үстаздық қылған жалықпас
Үйретуден балаға.

ҚУАНБАНДАР ЖАСТЫҚҚА

Куанбаңдар жастыққа,
Елерме күлкі, мастыққа!
Көзің қайдан жетеді
Достық пенен қастыққа?

Құрбыңың қызық дегенін
Сөз екен деп ап шықпа!
Адалдан тапқан тыйынды,
Сал да сақта қапшыққа!

Қолдағыңды қорғап бак,
Мал арзан деп аптықла!
Сыпайы жүр де шаруа ойлә,
Даңқойланып қақтықла.

Беталды жанға бой салма,
Қорлық жуымас сақтықта!
Елу бесте біз дағы,
Сенісер адам таптық па?

Арсыз, құмар болғандар,
Опыр-топыр, шақ-шүққа.
Түспей жүр-ме көрдің бе!
Жалтаң-жұлтан, тақ-тұққа?

1901

АДАСҚАННЫҢ АЛДЫ ЖӨН, АРТЫ СОҚПАҚ

Адасқанның алды жөн, арты сокпак,
Оларға жөн адамның сөзін үқпак.
Қас маңғаз малға бөккен кісімсініп,
Әсте¹ жоқ кеселді істен биттей қорқпак

Бір аршөпке²⁾ шапаны сондай шап-шак,
Мүшесінен³⁾ буыншып, басады алшак,
Қарсы алдына жымырып келтірем деп,
Ақ тымақтың құлағы салтақ-салтак.

Жаздығуні ақ бөркі бүктелмейді-ак,
Қолында бір сабау бар одағы аппак.

1) Әсте (парсыша) — тым тіпті.

2) Аршөпке (орысша) — кездеме, бұлдың аты.

3) Мүшесінен — белбеуді төмен буынған деген мағнада.

Керегеге сабауды шаншып қойып,
Бөркін іліп қарайды жалтақ-жалтақ.

Қу шалбар — кулығына болған айғак,
Тізесін созғылайды қалталанса-ак.
Үстаудағы кісідей мезгілі бар,
Күні бойы шешініп бір... ак.

Тірі жанға құрбан боп жап-жасында-ак.
Қалжындаамақ, қасынбақ, ыржаңдаамақ.
Бет аузын сөз сөйлесе, жүз құбылтып,
Қас кермек, мойын бұрмак, коразданбақ.

Осындағы сыйдаң жігіт елде мол-ак,
«Бәрі» де шаруаға келеді олак.
Сырын түзер біреу жоқ, сыртын түзеп,
Бар өнері — ку борбай, сымпыс шолак.

Олардың жоқ ойында малын бакпақ,
Адал еңбек, мал таппак, жүртқа жақпақ.
Жалғыз атын терлетіп, ел қыдышып,
Сәлемдестпей алыстан ыржан қақпақ.

1886

БІР ДӘУРЕН КЕМДІ-КҮНГЕ БОЗБАЛАЛЫҚ

Бір дәурен кемді-кунге бозбалалық,
Картаймастай көрмелік, ойланалық.
Жастықта көкірек зор, уайым жоқ,
Дейміз бе, еш нәрседен күр қалалық.

Бар ойы, «өлең айтып, ән салалық,
Біреуді қалжың қылыш қолға алалық»
Қызды ауылға қырындап үйір болса,
Көңіліне зор куаныш бір бадалық¹⁾.

Демендер өнбес іске жұбаналық,
Ақыл тапсак, мал тапсак, қуаналық.
Қызды сүйсөң, бірді-ак, сүй, таңдал
тауып,
Көрсе қызар күнде асық диуаналық.

1) Бадалық — мақтаушылық.

Жастықта бір күлгенің бір қаралық,
Күлкі баққан бір көрер бишаралық.
Әуелі өнер ізделік, қолдан келсе,
Ең болмаса, еңбекпен мал табалық.

Той болса, тон киелік, жұр, баралық!
Бірімізді-біріміз аударалық.
Ат арықтар, тон тозар, кәдір кетер,
Күлкіні онша күйлеп шуламалық.

Уайым ер қорғаны, есі барлық,
Кыйыны — бұл дүниенің қолы тарлық.
«Ehe-ehe»ге елірме, бозбалалар,
Бұл бес күндік бір майдан ер сынарлық.

Салынба, қылсандағы сан құмарлық,
Алдында — уайым көп шошынарлық,
Жарлылық—жалынышты, жалтаң қөздік,
Сүйкімді икемі жоқ, шалдуарлық.

Әсем салдық, өлгенше кем қаларлық,
Оған да мезгіл болар токталарлық.
Үрлық қылар, тентірер, тамақ асырапар,
Болмаған соң жұмыс қып мал табарлық.

Басында әке айтса, ақыл жарлық,
Ағайын табылмаса, ой саларлық.
Қалжыңбассып өткізген қайран дәурен,
Түбінде тартқызбай ма ол бір зарлық.

Осы елде бозбала жоқ сөзді ўғарлық,
Үзілмес үмітпенен бос қуарлық.
Әйтеуір, аксақалдар айтпады деп,
Жүрмесін деп азғана сөз шығардық.

1886

ЖІГІТТЕР, ОЙЫН АРЗАН, КҮЛКІ ҚЫМБАТ

Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат,
Екі түрлі нәрсе ғой сыр мен сымбат.
Арзан, жалған күлмейтін, шын күлерлік,
Ер табылса жарайды қылса сұхбат¹⁾.

1) Сұхбат (арапша) — үйлесу, өзілі келісу:

Кейбіреу тыңдар үйден шыққанынша,
Кейбіреу қояр құлақ үкқанынша.
Сөз мәнісін білерлік кейбіреу бар,
Абайлар әрбір сөзді өз халінша.

Шын қөңілмен сүйсе екен, кімді сүйсе,
Бір сөзімен тұрса екен, жаңса, күйсе!
Қырмызы, қызыл жібек, бозбалалар;
Оңғақ бұлдай былғайды, бір дым тисе.

Керек іс бозбалаға талаптылық,
Әртүрлі өнер мінез, жақсы қылық,
Кейбір жігіт жүреді мақтан күйлеп¹⁾),
Сыртқа пысық келеді, сөзге сынық.

Кемдікүн қызық деурен тату өткіз,
Жетпесе біріндікін бірің жеткіз.
Күншіліксіз тату бол шын қөңілмен,
Қыянатшыл болмақты естен кеткіз.

Бір жерде бірге жүрсөң, басың қосып,
Біріннің бірің сөйле сөзің тосып.
Бірінді бірің ғиззат²⁾ құрмет етіс,
Тұргандай бейне қорқып, жаңың шошып.

Жолдастық, сұхбаттастық бір үлкен іс,
Оның қадірін жетесіз адам білмес,
Сүйікті әр білген сырын сыртқа жаймас,
Артыңдан бір ауыз сөз айтып кулмес.

Күйлеме жігітпін деп үнемі ойнас,
Салынсан, салдуарлық қадір қоймас.
Ер жігіт таңдал тауып, еппен жүрсөң,
Төбетке өлеңшіннің³⁾ бәрі бір бас.

Біреуді көркі бар деп жақсы көрме,
Лапылдан көрсө қызар нәпсіге ерме.
Әйел жақсы болмайды көркіменен,
Мінезіне көз жетпей, көңіл берме.

1) Мақтан күйлеп — мақтан құмар болып.

2) Ғиззат (араша) — сыйлау, сый.

3) Өлеңшін — қаншық.

Көп жүрмес, жеңіккөйлік, әлі-ақ тозар,
Жаңалық жеңік құмар жатқа қозар.
Күнде көрген бір беттен көңіл қайтып,
Қылт еткізбес қылықты, тамыршы озар.

Толқының жүрегінің қаттай таныр,
Бұлк еткізбес қалайша соқса тамыр.
Жар көnlіне бір жанын пида қылып,
Білмestігің бар болса, қылар сабыр.

Шу дегенде көрінер сұлу артық,
Көбі көпшіл келеді ондай қанышқ.
«Бетім барда, бетіме кім шыдар» деп,
Кімі пандай келеді, кімі тантық.

Ақыл керек, іс керек, мінез керек;
Ер ўялар іс қылmas болса зерек.
Салак, олак, ойнашы, керім-кербез:
Жыртаң-тыртаң қызылдан шығады ерек.

Қатының сені сүйсе, сен де оны сүй,
Коржан сұық келеді кей сасық мый,
Ері ақылды, қатыны м'незді бол,
Тату болса, райыс¹⁾ үстіндегі үй.

Жоқ болса, қатыныңың жат өсегі,
Болмаса мінезінің еш кесегі.
Майысқан, бейне гүлдей толықсыған,
Кем емес алтын тақтан жар төсегі.

Жасаулы деп, малды деп байдан алма,
Кедей қызы арзан деп құмарланба.
Ары бар, ақылы бар, ўяты бар,
Ата-ананың қызынан ғапыл қалма.

Үйіңе тату құрбың келсе жіріп,
Сазданба сен қабақпен имендіріп.
Ері сүйген кісіні о да сүйіп,
Қызмет қылсын, көңілі таза жүріп.

Құрбыңың тәуір болсын өз мінезі,
Абройлы қалжыңмен келсін сөзі.

1) Райыс (фарсыша) — рахат.

Сен оған мойын бұрып, сөз айтқанда,
Катыныңда болмасын оның көзі.

Кей құрбы бүгін тату, ертең бату,
Тілеуі, жақындығы — бәрі сагу.
Көкргегінде қаяу жоқ, қыянат жоқ.
Қажымас, қайта айнымас, қайран тату!

Пайда деп, мал деп туар ендігі жас,
Еңбекпен терін сатып түзден жыймас.
Меліш¹⁾), сауда сықылды күлкі сатып.
Алса қоймас, араны тағы тоймас.

Асыл ұтыс секілді алыс-беріс,
Тірі жанның қылғаны бүгін тегіс.
Бір койтке²⁾ таласып, бірі арам ғып,
Төбелескен, дауласқан, жанжал-керіс.

Жас бала әуел тату бола қалар,
Ата-анадан жақын бол ертіп алар.
Бірін-бірі құшақтап шуылдасып,
Ойын тарқар кезінде ұрыс салар.

Біреуі жылап барса, үйге таман,
Ата-анасы бүркүлдар онан жаман
Татулығы құрысын ойынымен,
Дәл соларға үқсайды мына заман.

Жаман тату қазады өзіңе ор,
Оған сенсең, бір күні боларсың қор.
Ары бар, үяты бар үлкенге сен,
Өзі зордың болады иғы да зор.

Қазактың қайсысының бар санасы,
Қылт етерде дап-дайын бір жаласы.
Пысықтықтың белгісі арыз беру,
Жоқ тұрса бес бересі, алты аласы.

1886

БАЗАРҒА ҚАРАП ТҮРСАМ, ӘРКІМ БАРАР

Базарға қарап тұрсам, әркім баар,
Іздегені не болса, сол табылар,

1) Меліш (өrysша — мелоч) — уақ-түйек.

2) Койт — асық ойынынан үтылғанға беретін көмек.

Біреу астық алады, біреу маржан,
Әркімге бірдей нәрсе бермес базар.

Әркімнің өзі іздеген нәрсесі бар,
Сомалап, ақшасына сонаң алар.
Біреу ўқпас, бұл сөзді біреу ўғар,
Бағасын пайым қылмай аң-таң қалар.

Сөзді ўғар осы күнде кісі бар ма?
Демеймін жалпақ жұртқа бірдей жағар.
Жазған соң, жерде қалмас тесік моншак,
Біреуден біреу алыш, елге тарап.

Бір кісі емес, жазғаным жалпақ жұрт қой,
Шамданбай-ак, шырактар, ўксанды жарап.
«Ит маржанды не қылсын» деген сөз бар,
Сәулесі бар жігіттер бір ойланар.

ҚӨЖЕКБАЙҒА

Жамантайдың баласы Қожек деген,
Әркімге өсек тасып безектеген.
Досын келіп досына жамандайды,
Шіркінде ес болсайшы «сезед» деген.

1886

САБЫРСЫЗ, АРСЫЗ, ЕРІНШЕК

Сабырсыз, арсыз, еріншек,
Қөрсे қызар жалмауыз;
Сорлы қазақ сол үшін
Алты бақан, ала-ауыз.
Өзін-өзі күндейді,
Жақынын жалған міндейді,
Ол арсыздық белгісі.
Үятсынбай-ойланбай,
Қой дегенге тіл алмай,
Іс қылмай ма үлгісі?!

Бір-ак секіріп шығам деп,
Бір-ак ырғып түсем деп,
Мертігеді, жатады,
Үрлықпен мал табам деп,
Егессе ауыл шабам деп
Сүйтіп күдай атады.

«Бұл нен?» десе біреуге,
Жоқ нәрсені шатады.
Құтылам деп ісінен,
Бәрін көріп кісіден,
Шығынға әбден батады.
Бұл болмаса, онысы,
Аударылып қонысы,
Алystan дәм татады.
Қызмет қылтып мал таппай,
Ғылым оқып ой таппай,
Құр үйінде жатады.
Ел қыдырып, ас ішіп,
Еркек арын сатады.
Бала-шаға, үргашы
Үйде қарап жатады.
Еңбегі жоқ еркесіп,
Бір шолақпен серкесіп.
Пысық деген ат шықты,
Бір сөз үшін жау болып,
Бір күн үшін дос болып,
Жұз құбылған салт шықты.
«Пысық кім?» деп сұрасан,
Қалаға шапса дем алмай,
Өтірік арыз көп берсе,
Көргендерден үялмай.
Сыбырдан басқа сырлы жоқ,
Шаруаға қыры жоқ,
Өтірік, өсек, мақтанға,
Ағып тұрса бейне су.
Ат-шапаннан кем көрмес,
Біреу атын қойса «ку»,
Ку ңәпсісін тыя алмай,
Атым шығып жүрсін деп,
Берекеге қас болса,
Желіктірген айтакқа
Арак ішпей мас болса.
Ел тыныш болса азады,
Ерігіп өле жазады.
Үйде отырса, салбырап,
Тұзге шықса, албырап,
Кісіні көрсе, қылжаңдап.
Қалжыңшылсып, ыржандарап.
Өз үйінде қыйпаңдап,

Кісі уйінде күй таңдал,
Ақылы бар кісіні
Айбаттайды, даттайды,
Ауқаты бар туғанды
«Қайырсыз ит» деп жаттайды
Мал мен бақтың дұшпаны
Кеселді пысық көбейді;
Күшік иттей үріп жүр,
Кісіден кеммін демейді.
Ку тілменен құтыртып,
Қетер бір күн отыртып,
Қызмет қылған кісісін,
Құртуға таяйды.
Қылыш жүрген өнері
Харекеті-әрекет¹⁾
Өзі оңбаған ант ўрган
Кімге ойлайды берекет.
Кімді ойлап аяйды?!
Расы жоқ сөзінің,
Ырысы жоқ өзінің,
Өңкей жалған мактанмен,
Шының бетін бояйды.
Бұл сөзімде жалған жоқ,
Айтылмай сөзім қалған жоқ,
Абайлаңыз, байқаңыз,
Елдің жайы солайды.

18 87

КӨЖЕКБАЙҒА

(Ұзінді)

Бөтен елде бар болса,
Ежетесің, сыйласың,
Сыбырлас, сырлас көп болған
Көптен тату қыймасың.
Басыңа жұмыс түскен күн
Татулықты бұрыңы
Не қылыш ол ойласын?!

Ашып берер жауыңа
Өзі көрген қоймасын.
Желіккен жауға кез болса,
Араздығы сөз болса,

1) Харекет-әрекет (арапша) — бұлдіріп жүр (істеген ісін) де-
ген мағнада.

Бәрекелді батыр деп,
«Мықты боп бара жатыр» деп,
Мақтап-мақтап қоздырар.
Ескі досын көргенде,
Есебі жоқ ант ішіп,
Аруақ-күдай айтысып,
Сыр алғалы айттым деп,
Жауыңды алдаң қайттым деп,
Күдайдан қорықпай ант үрған,
Иман жүзін тоздырар,
Келіп, кетіп көп журіп,
«Мен досыңмын» деп журіп,
Дүшпандығын оздырар.
Алдайды деп жауына,
Ел тарттырмай баурына,
Көрінгенді азғырар.
Кеселді болып бітеді
Жаксыға біткен жақындар
Жау жағадан алған күн,
Өздері иттей тақымдар.
Үйде отырып ескенде,
Бәрі шешен қақылдар.
Аулаққа шығып бірінің,
Бірі сөзін макұлдар.
Жау көп болса басында,
Бірі қалмас қасында,
Жетектесең, табандар
Далаға шығып өзінді,
Жаудан бетер жамандар
Жалбарынып, күн көріп,
Жақынын сатып, жөн көріп,
Қалтаң-құлтаң амалдар
Тұысканға кекшілі
Жас баладан бетерді,
Ойлауда жоқ, білу жоқ.
Келер менен кетерді.
Жақынға еріп мал салмай
Жауды көріп жан салмай
Қайдан ғана біледі,
Ауыр менен жеңілдің
Арасымен өтерді.
Жолдас аз боп сасқанда,
Әуел соナン естесін
«Ат үстінен көтерді».

Ауыр жұмыс кез болса
Араз кісі болғансып,
Сылтау етер бекерді.
Үйренбейді кісіден,
Кіржіцдеп жүріп кетерді.
Оңалып әгәр алдыңыз,
Әржерден-ақ қөбейер,
Ажарлыңыз, малдыңыз.
Пәленшені ўрам деп,
Түгеншені қырам деп,
Таршылықта қайраңдал,
Кеңшілікте ойрандал,
Қөп батырға қалдыңыз,
Әгәр тілін алсаңыз,
Бірі қалмас кісіден,
Әгәр тілін алмасаң,
Бықсып шіріп ішінен.
Әркімде-ақ бар ғой туыскан,
Қайсысы жауды қуыскан?
Күн жауғанда қойнында,
Күн ашықта мойнында,
Арылмае міндет болған сон,
Әркімнің қөнілі сусыскан.
Жақсыға біткен ағайын.
Өз үйінде қезексіз
Шешен келер сартылдал.
Біреу білер жер келсе,
Сөз таба алмас қалтылдал.
Қалжыңға келер шорқақтау,
Жауға келер корқақтау,
Еркінді жерде ыза қор,
Томырық келер, тарқылдал.
Әдепиенен тамылжып,
Мінезі тәтті болмайды,
Сасық, пандай келеді,
Қырт мақтаншақ онбайды,
Кісімсініп жалпылдал,
Біреуге өктем іс қылса,
«Өз күшім» деп ойлайды.
Егер күші жетпесе,
Бағанағы жақсының
Қылғаны деп қоймайды.
Жат айдынар ісі жок,
Жау айдынар күші жок,

Өз еркінше жіберсөн,
Ешнәрсеге тоймайды.
Қалжыңы теріс, сөзі үрыс,
Айтқан сөзге көнбейді.
Өз тентегін көрмейді,
Қазан-бұзар бір қырыс
Сондай кесел туысқан
Қай жерінен болады
Қоңілге медеу, ол тыныс.

1887

КӨКБАЙҒА

Бұралып тұрып,
Буыны құрып,
Қыйсайып, тартып мұрынын,
Әсемсіп, сәнсіп,
Білгенсіп, бәлсіп.
Әр нәрсенің орнын,
Керенау, керден, бір керім,
Жақпайды маған сол жерің!

1888

СЕГІЗ АЯҚ

(Ұзінді)

Алыстан сермен,
Жүректен тербеп,
Шымырлап бойға жайылған;
Қыйуадан шауып,
Қыйсынын тауып,
Тағыны¹⁾ жетіп қыйырған;
Толғауы токсан қызыл тіл,
Сөйлейін десен, өзің біл!
Өткірдің жүзі,
Кестенің бізі,
Өрнегін сендей сала алмас;
Білгенге маржан,
Білмеске арзан.
Надандар бәһра²⁾ ала алмас;
Қыйналма бекер тіл мен жак,
Қоңілсіз құлақ ойға олак.

1) Тағы — жабайы аң.

2) Бәһра (парсыша) — ләззет, әсер,

Басында мый жок,
Өзінде ой жок
Күлкішіл кердең наданың;
Көп айтса көнді,
Жүрт айтса болды
Әдеті надан адамның;
Бойда қайрат, ойда көз
Болмаған соң айтпа сөз!
Қайнайды қаның,
Ашыйды жаның
Мінездерін қөргенде;
Жігерлен, сілкін,
Қайраттан, беркін
Деп насихат бергенде;
Ұятсыз, арсыз салтыңан
Қалғыш кетер артынан.
Аулаққа шықпай,
Сыбырлап бұқпай,
Мейірленбес еш сөзге;
Пайдасыз ақыл —
Байлаусыз тақыл
Атадан бала ойы өзге;
Санаңыз, ойсыз, жарым ес,
Оз ойында — ар емес.
Тасыса өсек,
Ыскыртса кесек,
Құмардан әбден шыққаны;
Күпілдек мақтан,
Табытын қакқан,
Андығаны, бакқаны;
Інсан, ўят, терең ой
Ойнаған жан жок, жауып қой.
Болмасын қекшіл,
Болсайшы көпшіл,
Жөн аямай кесіп қыл.
Орынсыз ыржан,
Болымсыз қылжан,
Бола ма дәulet, нәсіп бұл?
Еңбек қылсаң ерінбей,
Тояды қарның тіленбей.
Егіннің ебін,
Сауданың тегін,
Үйренип, ойлап мал ізде.
Адал бол, бай тап,

Адам бол, мал тап,
Куансаң, куан сол кезде.
Бірінді қазак, бірің дос
Көрмесен—істің бәрі бос.
Малынды жауға,
Басынды дауға
Кор қылма, қорға, татулас:
Өтірік, үрлық,
Үкімет зорлық
Күрысын, көзің ашылмас;
Уятың, арың оянын
Бұл сөзімді ойлансын!
Тамағы тоқтық,
Жұмысы жоқтық
Аздыrap адам баласын;
Таласып босқа,
Жау болып досқа
Кор болып, күрып баrasын.
Өтірік шағым толды ғой,
Өкінер уақтың болды ғой.
Жұмыссыз сандал,
Еріксіз малды ал
Деген кім бар сендерге?
Кұлықты көргіш,
Сүмдикты білгіш,
Табылар кісі жөндерге.
Үш — төрт жылғы әдettің,
Өзіңе болар жендетің,

1889

МЕН ЖАЗБАЙМЫН ӨЛЕҢДІ ВРМЕК ҰШІН

Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқ-барды, ертегіні термек үшін.
Көкірегі сезімді, тілі орамды
Жаздым үлгі жастарға бермек үшін.
Бұл сөзді тасыр үқпас, талапты үғар,
Көңіліңнің көзі ашық, сергек үшін.
Тузу кел, қыйсық, қыңыр, қырын келмей;
Сыртын танып, іс бітпес, сырын көрмей.
Шу дегенде құлағың тосаңсыйды,
Өскен соң, мүндай сөзді бұрын көрмей.
Таң қаламын алдыңғы айтқанды үқпай.
Және айта бер дейді жүрт тыным бермей.

Сөз айттым әзрет Әлі айдағарсыз,
Мұнда жоқ алтын иек сары ала қыз.
Қәрілікті жамандап, өлім тілеп,
Болсын деген жерім жоқ жігіт арсыз.
Әсіре қызыл емес деп жиренбейіз,
Түбі терен, сөз артық бір байқарсыз.

Бағырдан барымташи туар даңғой.
Қызышыл да, қызықшыл да—әуре жан ғой,
Арсыз, малсыз, ақылсыз, шаруасыз;
Елірмелі маскунем байқалған ғой.
Бес-алты мыйсыз бәнгі¹⁾) құлсе мәз боп
Қыйналмай, қызыл тілім, қел тілді ал қой!

Өлеңі бар, өнерлі інім сізге
Жалынамын, мұндей сөз айтпа бізге!
Өзге түгіл өзіңе пайдасы жоқ,
Есіл өнер қор болып кетер тузге,
Сәнкөй, даңқой, ойнашы, керім-кербез
Қанша қызық болады өзіңзге?!

1889

ӨЛЕҢ—СӨЗДІҢ ПАТШАСЫ

Өлең—сөздің патшасы, сөз сарасы,
Қыйыннан қыйыстырар ер данасы,
Тілге женіл, жүрекке жылы тиіп,
Теп-тегіс, жұмыр келсін айналасы.

Бөтен сөзбен былғанса сөз арасы,
Ол ақынның білімсіз бишарасы.
Айтушы мен тыңдаушы көбі надан,
Бұл жүргттың сөз танымас бір парасы.

Әуелі аят хадіс²⁾ сөздің басы,
Қосарлы бәйт³⁾ сымал келді арасы.
Қыйсынымен қызықты болмаса сөз,
Неге айтсын пайғамбар мен оны алласы.

Мешіттің құтпа оқыған ғұламасы,
Мұнәжет⁴⁾ әулиелердің зар наласы.

1) Бәнгі — көк мый, әнгі!

2) Аят-хадіс (аралаша) — құран сөзі.

3) Бәйт (аралаша) — өлең.

4) Мұнәжет (аралаша) — ейінену.

Бір сөзін бір сөзіне қыйыстыра,
Әрбір келгенінше өз шамасы.

Өлеңге әркімнің-ақ бар таласы,
Сонда да солардың бар таңдамасы.
Іші алтын, сырты күміс; сөз жақсысын,
Қазақтың келістірер қай баласы?

Бұрынғы ескі биді тұрсаң барлаң,
Мақалдалап айтады екен, сөз қосарлаң,
Ақындары ақылсыз, надан келіп,
Көр-жерді өлең қыпты жоқтан қарман.

Қобыз берін домбыра алып топта сарнап,
Мақтау өлең айтыпты әркімге арнап.
Әр елден өлеңменен қайыр тілеп,
Кетірген сөз қадірін жүрттЫ шарлап.

Мал үшін тілін безеп, жанын жалдаң,
Мал сұрап біреуді алдаң, біреуді арбап.
Жат елде қайыршылық қылып жүріп,
Өз елін «бай» деп мақтар құдай қарғап.

Қайда бай мақтаншаққа барған таңдаң,
Жыйса да бай болмапты, қанша малды ап,
Қазаққа өлең деген бір қадірсіз,
Былжырақ көрінеді бәрі дандақ.

Ескі бише отырман бос мақалдалап,
Ескі ақынша мал үшін тұрман зарлап.
Сөз түзелді, тыңдаушы сен де түзел,
Сендерге де келейін енді аяңдалап.

Батырды айтсам, ел шауып алған талап,
Қызды айтсам, қызықты айтсам. қыздыр-
малап,
Әншейін күн өткізбек әңгіме үшін,
Тыңдар едің, бір сөзін мыңға балап.

Ақыл сөзге ынтасыз, жүрт шабандап,
Көнгенім-ақ соған деп жур табандап.
Кісімсінген жеп кетер білімсіз көп,
Жіберсем, өкпелеме көп жамандап.

Амалдап, қарағайды талға жалғап,
Әркім жүр алар жердің ебін қамдап.
Мақтан қуған мал күмар нені үға алсын,
Шықпаса мыңдан біреу талғап-талғап.

Мал жыйып, арамдықпен үрлап-қарлап,
«Қусын» десе, қуанып жүр алшаңдап.
«Қақса-сокса, бір пайда түсе ме» деп,
Елдің байын еліртіп «жау мұнда» лап;

Ынсап, үят, ар, намыс, сабыр, талап,
Бұларды керек қылмас ешкім қалап.
Терең ой, терең ғылым ізdemейді,
Өтірік пен өсекті жүндей сабап.

1887

ӨЛЕҢ

Біреудің кісісі өлсе, қаралы — ол,
Қаза көрген жүрегі жаралы — ол.
Көзінің жасын тыймай жылап жүріп,
Зарланып неге әнге салады ол?

Күйеу келтір, қыз үзат, тойынды қыл,
Қыз таныстыр қызыққа жүрт ыржанышыл.
Қынамен¹⁾ де жар-жар мен беташар бар,
Өлеңсіз солар қызық бола ма гүл?

Бала туса, күзетер шылдақана,
Олар да өлең айттар шулап және.
Бұрынғы жақсылардан өрнек қалған,
Биде тақпак, мақал бар байқап қара!

Тұғанда дүние есігін ашады өлең,
Өлеңмен жер қойнына кірер денен,
Өмірдегі қызығың бері өлеңмен,
Ойлансаңшы бос қақпай елең-селен.

Өлеңді айтпақ түгіл үға алмайсын,
Айтсан да, үддасынан²⁾ шыға алмайсын.
Сен білмейді екен деп айтпасын ба.
Неге мұнша сіресіп қўп алмайсын?

¹⁾ Қына — қыз үзатар ойының бір түрі.

²⁾ Үдда-әлдә (арапша) — қанағат.

Өлең деген әр сөздің үнасымы,
Сөз қосарлық, орайлы жарасымы,
Сөзі тәтті, мағнасы түзу келсе,
Оған кімнің үнасар таласуы.

Қарны ток, қаса надан үқпас сөзді,
Сөзді, үғар, көкірегі болса көзді.
Қадірін жақсы сөздің білер жанға,
Таппай айтпа оған да айттар кезді.

Сый дәметпе, берсе алма еш адамнан,
Нен кетеді, жақсы өлең сөз айтқаннан!
Сүйінерлік адамды сүй қызмет қыл,
Аулақ бол, әнін сатып нәрсе алғаннан.

Көп топта, сөз танырлық кісі де аз-ак,
Ондай жерде сөз айтып болма мазак,
Біреуі олай, біреуі бұлай қарап,
Түгел сөзді тыңдауға жоқ қой қазак.

Шортанбай, Дулат пenen Бұхар жырау,
Өлеңі бірі жамау, бірі күрау,
Әттең дүние-ай сөз таныр кісі болса,
Кемшілігі әр жерде-ак көрініп түр-ау..

Мақсатым тіл үстартып, өнер шашпак,
Наданның көзін қойып, қоңілін ашпак.
Үлгі алсын деймін ойлы жас жігіттер,
Думан, сауық ойда жоқ, әуел баста-ак.

1888

ӘУЕЛДЕ БІР СУЫҚ МҮЗ, АҚЫЛ ЗЕРЕК

Әуелде бір сұық мұз, ақыл зерек,
Жылытқан тұла-бәйды ыстық жүрек.
Тоқтаулылық, талапты, шыдамдылық,
Бұл қайраттан шығады, білсең керек.

Ақыл қайрат, жүректі бірдей үста,
Сонда толық боласың елден бәлек.
Жеке-жеке біреуі жарытпайды,
Жолда жоқ жарым-есті жақсы демек.

Ақыл да, ашу да жоқ, күлкі де жоқ,
Тулап, қайнап бір жүрек қылады әлек,

Біреуінің күні жоқ біреуінсіз,
Фылым сол үшеуінің жөнін білмек.

Ғашықтық, құмарлықпен ол екі жол,
Құмарлық бір нәпсі үшін болады сол.
Сенен артық жаң жосқ деп ғашық болдым,
Мен не болсам, болайын — сен аман бол.

Көңілімнің рақаты сен болған соң,
Жасырынба нұрында жан қуансын.
Бірге жаққан біреуге жакпаушы еді.
Сүйкімді тірі жанға неткен жансын?!

Ғашықтық келсе жеңер бойынды алыш,
Жұдетең безгек ауру сықылданып.
Тұла бойды тоңғызар үміт үзсе,
Дәмеленсе, өртенер күйіп-жанып.

1889

ОСЫ ҚЫМЫЗ ҚАЗАҚҚА

Осы қымыз қазакқа
Мақтаның ба, асың ба?
Қымызды басар артынан
Ет даяр ма қасында?

Бойыңа сіңіп өрт болған,
Қызба бастық жасында.
Қызылшыл семіз, жаз қымыз,
Бір үлкен борыш басында.

Жуасты мін де, айран іш,
Жоқ немеге шатылма!
Үры, залым, куларға
Нысанага шаншылма.

Жылқыны аңдып үры жүр
Әр төбенің тасында.
Ой көзімен қарасаң,
Қойдан жылқы асыл ма?

Мақтанға бола жыям деп,
Жылқы үшін жұртқа бас үрмә!
Қымыз семіз дегенің
Бір мақтан ғой, жасырма!

Мақтан қума, көрек қу,
Ойсыздарға қосылма!
Қойныңда ақша, қолда қой,
Күзетке онай, шошынба!

1901

ЖАСТЫҚТЫҢ ОТЫ, ҚАЙДАСЫН

Жастықтың оты, қайдасын!
Жүректі туртіп қозғамай!
Фылымның біліп пайдасын,
Дүниенің көркін болжамай?!

Адамның тауып айласын
Кісілікті ойламай,
Қаруың қөңіл сайласын,
Қолға ол түспес бойламай.
Махаббат қызық кім көрер,
Оның дәмін татпаса?!

Біржола басты кім берер,
Жаныңа қайғы батпаса?!

Аямай жаның дос ерер,
Жолдастықты актаса.

Алдыңа айдал кім келер,
Ерінбей жүріп бақпаса?

Мал бақпақтың шаруа бол,
Адал тауып асықпай —
Күр айғаймен әуре бол,
Өнердің жайын баса ўқпай.
Енді нені істейміз?
Бәрінен де бос қалдық!

Ауызға келіп түс дейміз,
Қылып жүріп күр салдық!!

1889

ӨЗІҢЕ СЕНБЕ, ЖАС ОЙШЫЛ

Өзіңе сенбе, жас ойышыл,
Тіл өнері дерптен тен.
Кеңілдің жүгін қыял қыл,
Ызаға тұтқын бой мән-зен.

Қасиет тұтып, ойға үмтыл,
Қан қайнап, куат егілсін.

Онан кері еңбек қыл,
Ұлы сусын төгілсін.

Ойлай берсең, ой деген
Не қызыққа келер кез,
Кісі айтпаған, білмеген,
Күй әдемі, тәтті сөз.

Тыңдама оны ұмыт сен,
Бұркен дағы бар да жат.
Тамылжытып айтқанмен,
Қыла алмассың сен қымбат.

Кез болсаң қайғы я зарға,
Құрсатып, тілді ұмтылтып.
Алып шықпа базарға,
Асаудайын бұлқынтып.

Қайғы дертің мейлі мың,
Саудаға салмак өзіңе ар.
Жаныңа түскен жараның
Ірінін нетсін надандар.

Біліп оған не керек?
Ішінен қайғы жемесен;
Жалтаңдаған жас жүрек,
«Байғұс-ай», десін демесен.

Өз бойыңа болып сақ,
Жан-жағыңа қарандар.
Құн көріп жүр күліп-ақ,
Сенен басқа жарандар.

Олардың да ешбірін
Қайғы аман қойған жоқ шығар.
Ойлап, байқап көр түрін,
Таттырмап па дүние зар?

Құлкі болмай қой, жаным!
Сен бүйтесің, ол қайтты?
Олар көрген арманың
Кімге шақты, кімге айтты?

КОРҚЫТПА МЕНІ Дауылдан

Корқытпа мені дауылдан,
Дүрілдеп тұрса, тау мен сай.
Шатырлап тұрған жауыннан,
Жарқылдап тұрса, түскен жай.

Көк торғындай аспан-көк,
Білемін, жайнап ашылар.
Исі аңқыған бәйшешек,
Тұрленіп жерді жасырап.

Корқытпайды қар мен мұз,
Әзге нәрсе қорқытты.
Ойсыз, доссыз, бақытсыз
Жыбырлақпен өмір өтті.

Сондықтан қайғы қат-қабат,
Қарал тұрмын сендерге.
Атасы басқа өзі жат
Жалғыз жанша жат жерде.

1897

МАХАББАТ, ДОСТЫҚ ҚЫЛУФА

Махаббат, достық қылуға
Кім де болса тең емес.
Қазір дайын тұруға
Бес күндік ғашық жөн емес.

Сүйіспек көңлім ойлайды,
Жаңынц бері — қатыбас.
Сүйісу тозбай тұрмайды.
Еңбекке аз күн татымас.

1896

II. ӨНЕР-БІЛІМГЕ ШАҚЫРАТЫН ӨЛЕНДЕР

ЖАСЫМДА ФЫЛЫМ БАР ДЕП ЕСКЕРМЕДІМ

Жасымда фылым бар деп ескермедім,
Пайдасын көре тұра тексермедім.
Ер жеткен соң түспеді уысыма,
Қолымды мезгілінен кеш сермедім.
Бұл маҳрум қалмағыма кім жазалы,
Қолымды деп сермесем, өстер ме едім?
Адамның бір қызығы бала деген,
Баланы оқытуды жек көрмедім.
Баламды медресеге біл деп бердім,
Қызмет қылсын, шен алсын деп бермедім.
Өзім де басқа шауып, тәске өрледім,
Қазаққа қара сөзге дес бермедім.
Еңбегінді білерлік еш адам жок.
Түбінде тыныш жургенді теріс көрмедім.

1885

ИНТЕРНАТТА ОҚЫП ЖҮР...

Интернатта оқып жүр
Галай казақ баласы —
Жаңа өспірім, көк өрім,
Бейне қолдың саласы.
«Балам закон білді» деп,
Куанар ата·анасы,
Ойында жоқ олардың
Шаригатқа шаласы.
Орыс тілі, жазуы,
Білсем деген таласы.
Прошение¹⁾ жазуға

) Прошение (орысша) — арыз- өтініш.

Тырысар келсе шамасы.
Бінсансызға не керек,
Істің ақ пен қарасы?
«Нан таппаймыз» демейді,
Бұлінсе елдің арасы.
Ежтіхатсыз, михнатсыз,
Табылмас ғылым сарасы.
Аз білгенін көпсінсе,
Көп қазаққа епсінсе,
Кімге тиер панаы?
Орыс теріс айтпайды,
«Жаман бол» деп оларды.
Қаны бұзық өзі ойлар,
Қу менен сүм боларды.
Орыста қалар жаласы,
Бұл іске кім виноват¹⁾)
Я Семейдің қаласы,
Я қазақтың аласы,
Ойында жоқ бірінің,
Салтыков пен Толстой,
Я тілмаш, я адвокат,
«Болсам» деген бәрінде ой.
Көңлінде жоқ санасы,
Ақылы кімнің бар болса,
Демес мүны тілі ашы,
Айтыңызы, болсаңыз
Здравомыслящий²),
Ақыл айтпай ма ағасы?
Пайда ойлама, ар ойла,
Талап қыл артық білуғе.
Артық ғылым кітапта
Ерінбей оқып көруге.
Военный қызмет іздеме
Оқалы киім киүгे.
Бос мактанға салынып,
Бекер көкірек керуге.
Қызмет қылма оязға
Жанбай жатып сөнуге!
Қалай сабыр қыласың,
Жазықсыз күндө сөгуге?
Өнерсіздің қылышы:
Тура сөзін айта алмай,

¹⁾ Виноват — (орысша) айыпты.

²⁾ Здравомыслящий — саналы, дұрыс ойлаушы.

Қыйт етуге бата алмай,
 Қорлықпен шіруге.
 Аз ақшага жалданып,
 Өнбес іске алданып,
 Жол таба алмай жүрге.
 Алыс та болса, іздеп тап
 Кореннойға¹⁾ кіруге.
 «Талапты ерге нұр жауар»
 Жүріп өмір суруге.
 Я байларға қызмет қыл,
 Ерінбей шауып желуге.
 Адал жүріп, адал түр
 Счетын²⁾ тура келуге.
 Жаныңа жақсы соңынан
 Жалқауланба егуге.
 Қыйсық, болса, закон бар
 Судьяға беруге.
 Ол да оязной емес қой.
 Алуға тендік сенуге.
 Я өз бетіңмен тәуекел
 Занимайся прямотой,
 Женіл көріе, бек керек
 Оған да ғылым, оған да ой,
 Қалайша, қайда енуге.

1886

ҒЫЛЫМ ТАППАЙ МАҚТАНБА

Ғылым таппай мақтанба,
 Орын таппай баптанба,
 Күмарланып шаттанба
 Ойнап босқа күлуге.
 Бес нәрседен қашық бол,
 Бес нәрсеге асық бол.
 Адам болам десеніз:
 Тілеуің өмірің алдында,
 Оған қайғы жесеніз.

Өсек, өтірік, мактаншак;
 Еріншек, бекер мал шашпак—
 Бес дүшпаның білсеңіз.
 Талап, еңбек, терен ой.

¹⁾ Коренной (орынша) — түпкі.

²⁾ Счет (орынша) — есеп.

Қанағат, рақым ойлап қой —
Бес асыл іс көнсөңіз.
Жамандық көрсөң — нәфрәтті¹⁾
Суытып көңіл тыйсаңыз.

Жақсылық көрсөң — гибратлы²⁾.
Оны ойға қыйсаңыз.
Фалым болмай немене,
Балалықты қыйсаңыз
Болмасаң да үксап бак,
Бір фалымды көрсөңіз.
«Ондай болмақ қайда?» деп
Айтпа ғылым сүйсөңіз.
Сізге ғылым кім берер
Жанбай жатып сөнсөңіз?
Дүние де өзі, мал да өзі
Ғылымға көңіл берсөңіз.
Білгендердің сөзіне
Махаббатпен ерсөңіз.
Ақыл сенбей, сенбеніз
Бір іске кез келсөңіз,
«Ақсақал айтты, бай айтты»
Кім болса, мейлі сол айтты,
Ақылменен жеңсөңіз.
Надандарға бой бермей
Шын сөзбенен өлсөңіз.
Аят хадис³⁾ емес қой,
Кәпір болдың демес қой.
Қанша қарсы келсөңіз.
Көп орында көріне айтпа,—
Біздің сөзге ерсөңіз.
Мұны жазған кісінің
Атын білме, сөзін біл.
Осы жалған дүниеден
Шешен де өткен не бұлбұл
Көсем де өткен не дұлдұл,
Сөз мәнісін білсөңіз,
Ақыл мизан⁴⁾ өлшеу қыл.
Егер қыйсық көрінсе,
Мейлің таста, мейлің күл.

¹⁾ Нәфрәтті (арапша) — жеркенішті.

²⁾ Гибратлы — үлгілі, өнегелі.

³⁾ Хадис — пайғамбар сөзі:

⁴⁾ Мизан — өлшеуіш.

Егер тұзу көрінсе,
Ойлап-ойлап құлаққа іл.
Ақмақ көп, ақылды аз
Деме қөптің сөзі бұл.
«Жақыныңың сөзі тәтті» дей
«Жақының айтты» дей көрме.

Надандықпен кім айтса,
Ондей түпсіз сөзге ерме
Сізге айтамын, қаупым бұл.
Өзің үшін үйренсан,
Жамандықтан жиренсан
Ашыларсың жылма-жыл.
Біреу үшін үйренсан,
Біреу білмес, сен білсан,
Білгеніңнің бәрі тұл.
Сөзіне қарай қісіні ал,
Кісіге қарап сөз алма.
Шын сөз қайсы біле алмай,
Әрнэрседен күр қалма,
Мұны жазған білген күл,
Ғұламаһы¹ Дауани²)
Солай дейді — ол сыншыл.
Сөзін оқып және ойла,
Тез үйреніп, тез жойма,
Жас уақытта көңіл гүл.

1886

ҚАРТАЙДЫҚ, ҚАЙФЫ ОЙЛАДЫҚ

Қартайдық, қайфы ойладық, үйқы сергек
Ашуың ашыған у, ойың кермек.
Мұндасарға кісі жок, сөзді үғарлық,
Кім көнілді көтеріп болады ермек.

Әзелде жас қартаймақ, туған өлмек,
Тағдыр жок, откен өмір қайта келмек.
Басқан із, көрген қызық артта қалмақ,
Бір құдайдан басқаның бәрі өзгермек.

1) Ғұлама (арапша) — өте білгіш, галім, көп оқыған кісі

2) Дауани — кісінің аты.

Ер ісі ақылға ермек, бойды жеңбек,
Өнерсіздің қылығы өле көрмек.
Шыға ойламай, шығындаپ қылық қылмай
Еріншек өздігінен көпке көнбек.

Жамандар қыла алмай жүр адап еңбек,
Үрлық, құлыш қылдың деп қағар қөлбек,
Арамдықтан жамандық көрмей қалмас,
Мың күн сынбас, бір күні сынар шөлмек.

Адам зат тірлікті дәулет білмек,
Ақыл таппак, мал таппак, адап жүрмек,
Екеуінің бірі жоқ ауыл кезіп,
Не қорлық, күр қылжанмен күн өткізбек.

Наданға арам, ақылды құлаққа ілмек,
Бұл сөзден ертегіні тез үйренбек.
Рас сөздің кім білер қасиетін,
Ақылсыз шынға сенбей, жоққа сенбек.

Қызыл арай, ақ күміс, алтын бергек¹⁾,
Қызықты ертегіге көтерілмек.
Ақсақалдың, әкенің, білімдінің
Сөзінен сырдаң тартып тез жиренбек.

Ақылды қара қылды қырыққа бөлмек,
Әр нәрсеге өзіндей баға бермек.
Таразы да, қазы да өз бойында,
Наданның сүйенгені көппен дүрмек.

Алашқа іші жау боп, сырты күлмек,
Жақынын тіріде аңдып, өлсе өкірмек,
Бір-екі жолы болған кісі көрсе,
Күдай сүйіп жаратқан осы демек.

Ел бұзылса, табады шайтан өрнек,
Періште төменшіктеп қайғы жемек.
Өзімнің иттігімнен болды демей,
Женді ғой деп шайтанға болар көмек.

Сырттансынбак kusынбак, өршілденбек,
Сыбырменен топ жасап бөлек-бөлек.

1) Бергек — сәндік үшін жаулықтың сыртынан басқа тағатын амал.

Арамдықпен бар ма екен жаңнан аспак
Өзімен өзі бір күн болмай ма әлек?

Қолдан келе бере ме жұрт менгермек,
Адалдық, арамдықты кім тенгермек?..
Мақтан үшін қайратсыз болыс болмак,
Иттей қор боп өзіне сөз келтірмек.

1886

III. ЖАРАТЫЛЫС СУРЕТИ

ҚЫС

Ақ киімді, денелі, ақ сақалды,
Соқыр, мылқау, танымас тірі жанды;
Үсті-басы ақ қырау, түсі сұық,
Басқан жері сықырлап келіп қалды.

Дем алысы — үскірік, аяз бен қар,
Кәрі құдаң қыс келіп әлек салды.
Үшпадай бөркін киген оқшырайтып,
Аязбенен қызарып ажарланды.

Бұлттай қасы жауып екі қезін,
Басын сіліксе, қар жауып, мазанды алды.
Бурадай бұрқ-сарқ етіп долданғанда,
Алты қанат ақ орда үй шайқалды.

Әуес көріп жүгірген жас балалар,
Беті-қолы домбығып үсік шалды.
Шидем мен тон қабаттап киген малшы,
Бет қарауға шыдамай теріс айналды.

Қар тепкенге қажымас, қайран жылқы,
Тыйтығы құруына тез тақалды.
Қыспен бірге тұмсығын салды қасқыр,
Малшыларым, кор қылмаитке малды.

Соныға малды жайып, күзетіндер,
Үйқы өлтірмес, қайрат қыл, бұз қамалды!
Ит жегенше Қондыбай, Қанай жесін,
Күр жібер мына ант үрган кәрі шалды.

1888

13953
33

Сұр бұлт түсі сұық қалтайды аспан,
Күз болса, дымқыл тұман жерді басқан.
Тойғаны ма, білмеймін, тоңғаны ма,
Жылқы ойнап, бие қашқан, тай жарысқан.

Жасыл шөп бәйшешек жоқ бұрынғыдай,
Жастар күлмес, жүгірмес бала шулай.
Қайыршы шал-кемпірдей түсі кетіп,
Жапырағынан айырылған ағаш, қурай.

Біреу малма сапсыйды, салып иін,
Салбыраңқы тартыпты жыртық киім,
Енесіне иіртіп шуда жібін,
Жас қатындар жыртылған жамайды үйін.

Қаз, тырна катарланып, қайтса бермен,
Астында ақ шомшы жүр ол бір керуен.
Қай ауылды көрсөң де жабырқаңқы;
Құлқі-ойын, көрінбейді сейіл-серуен.

Кемпір-шал құржаң қағып, бала бүрсен,
Көңілсіз қара сұық қырда жүрсен.
Кемік сүйек, сорпа-су тимеген соң
Үйде ит жоқ, тышқан аулап, қайда көрсөң.

Қүзеу тозған, оты жоқ елдің маңы,
Тұман болар, жел соқса шаң тозаңы
От жақпаған үйінің сұры қашып,
Ыстан қорықкан қазактың құрсын заңъ.

1889

ЖАЗФЫТҰРЫ

Жазғытұры қалмайды қыстың сывы,
Масатыдай құлпырып жердің жүзі.
Жан-жануар, адамзат анталаса,
Ата-анадай елжірер күннің көзі.

Жаздың көркі енеді жыл құсымен,
Жайрандасын жас күлер құрбысымен,
Көрден жаңа тұргандай кемпір мен шал
Жалбандасар өзінің түррьысымен.

Қырдағы ел ойдағы елмен араласып,
Күлімдесіп, көрісіп, құшақтасып,
Шаруа қуған жастардың мойны босап,
Сыбырласып, сырласып, мауқын басып.

Түйе боздап, қой қоздап — қорада шу,
Көбелек пен құстар да сайды ду-ду.
Гүл мен ағаш майысып қарағанда,
Сыбдыр қағып, бұрандап ағады су.

Көл жағалап мамырлап қу менен қаз,
Жұмыртқа іздел, жүгіріп балалар мәз,
Үшқыр атпен зырлатып тастағанда,
Жарқ-жүрк етіп ілінер көк дауылпаз.
Күс қатарлап байланған қанжығаға,
Қызы бұрандап жабысып, қылады наз.

Жазға жақсы киінер қызы-келіншек,
Жер жүзіне өң берер гүл бәйшешек,
Қырда торғай сыйраса, сайды бұлбұл,
Таудағы әнін қосар байғыз, көкек.

Жаңа бұлмен жамырап сәудегерлер,
Диқаншылар жер жыртып, егін егер,
Шаруаның біреуі екеу болып,
Жаңа төлмен көбейіп дәulet өнер.

Безендіріп жер жүзін тәнірім шебер,
Мейірбандық, дүниеге нұрын төгер.
Анамыздай жер иіп емізгенде,
Бейне әкендей үстіце аспан төнер:

Жаз жіберіп, жан берген қара жерге,
Рахметіне алланың көніл сенер,
Мал семірер, ақ пенен ас көбейер
Адамзаттың көнілі өсіп көтерілер.

Қара тастан басқаның бәрі жадырап.
Бір сараңнан басқаның пейлі енер.
Тамашалап қарасаң тәңірі ісіне,
Бойың балқып, ериді, іште жігер.

Кемпір-шал шуак іздел, бала шулар,
Мал мазатсып, куанып, аунап-кунар.

Жыршы құстар әуеде өлең айтып.
Кыйку салар қолдегі каз бен кулар.

Күн жоқта кісімсінер жұлдыз беріп,
Ол қайтсын қара түнде жарқылдамай.
Таң аткан соң шығарын құннің біліп,
Өнді қашып, бола алмас бұрынғыдай.

Күн—күйеу, жер—калындық сағынышты,
Кұмары екеуінің сондай күшті,
Күн қырында жүргендеге, көп қожаңдал,
Күйеу келді, ай, жұлдыз көтін қысты.

Ай, жұлдызыра жылы жел кабар беріп,
Жан-жануар қуанар тойға еліріп,
Азалы ақ көрпесін сілке тастап,
Жер күлімдер, өзіне шырай беріп.

Күн күйеуін жер көксеп ала-қыстай,
Біреуіне біреуі қосылышпай,
Көңілі күн лебіне тойғаннан соң,
Жер толықсып, түрленер тоты құстай.

Адам тіктеп көре алмас құннің қозін,
Сүйіп жылып тұрады жан лебізін,
Қызыл арай сары алтын шатырына
Құннің кешке кіргенін көрді қозім.

1890

ЖЕЛСІЗ ТҮНДЕ ЖАРЫҚ АЙ

Желсіз түнде жарық ай
Сәулесі суда дірілдеп,
Ауылдың жаны терең сай
Тасыған өзен күрілдеп.

Қалың ағаш жапырағы
Сыбырласып өзді-өзі.
Көрінбей жердің топырағы
Күлшырған жасыл жер жүзі.

Тау жаңғырып ән қосып
Үрген ит пен айтакқа,
Келмелеп пе едің жол тосып
Жолығуға аулаққа.

Тайманда май тамылжып,
Бір сұнып, бір ысып.
Дем ала алмай дамылғып,
Елең қағып бос шошып.

Сөз айта алмай бөгеліп,
Дүрсіл қағып жүрегі,
Тұрмап па өді сүйеніп,
Тамаққа кіріп иегі?!

1893

ЖАЗ

Жазды күн шілде болғанда,
Көкорай шалғын, бәйшешек
Ұзарып өсіп толғанда;
Күркіреп жатқан өзенге
Көшіп ауыл қонғанда,
Шұрқырап жатқан жылқының
Шалғыннан жүні қылтылда;
Ат, айғырлар, биeler
Бүйірі шығып ыңқылда,
Суда тұрып шыбында,
Күйріғымен шылпылда,
Арасында құлын-тай
Айнала шауып бұлтылда;
Жоғары, төмен үйрек, қаз
Ушып тұрса сымпылда;
Қызы-келіншек үй тігер
Бұрала басып былқылда;
Ақ білегін сыбанып,
Әзілдесіп сыңқылда;
Көніл жаксы жайлана;
Бай да келер ауылға
Аяңшылы жылпылда,
Сабадан қымыз құйдырып,
Ортасына қойдырып,
Жасы үлкендер бір бөлек,
Кеңесіп, күліп сылқылда;
Жалшы алдаған жас бала
Жағалайды шешесін;
Ет әпер деп қыңқылда;
Көленке қылыш бағына,
Кілем төсеп астына,

Салтанатты байлардың,
Самауыры бүркүлдап;
Білімділер сөз айтса,
Бәйге атындаи аңқылдап,
Өзгелер басын изейді
«Эрине» деп мақұлдап,
Ақ көйлекті, таякты;
Ақсақал шығар бір шеттен
«Малтыңды әрі қайтар» деп
Малышыларға қаңқылдап;
Бай «байғұсым» десін деп
Шақырып қымыз берсін деп
Жарамсақсып жалпылдап;
Шапандарын белсенген,
Асау мініп теңселген,
Жылқышылар кеп тұрса
Тәңертеңен салпылдап;
Мылтық атқан, күс салған
Жас бозбала бір бөлек,
Су жағалап кутындал;
Қайырып салған көк күсы
Көтеріле бергенде,
Қаз сыпырса жарқылдап,
Әткен күннің бәрі үмыт,
Қолдан келер қайрат жок.
Бағанағы байғұс шал
Ауылда тұрып күледі,
Кошамет қылып қарқылдап.

1886

ТЕРЕКТИҢ СЫЙЫ
(Лермонтовтан)

Асау Терек¹⁾ долданып, буырқанып,
Тауды бўзып жол салған тасты жарып,
Арыстанның жалындаи бўйра толқын
Айдаһардай бўктеліп жуз толғанып.

Кавказдан шықты жайнап қылып у-шу,
Түзу жерден жол кернеп ўлғайды су.

1) Терек—Кавказдағы өзен.

Қалың қайрат бойында, беті күліп
Момынсынған пішінмен ағады ку.

«Қавказдай құзда туған перзенттенмін,
Бұлттың сүтін ішіп, ер жеткенмін.
Казбектен¹⁾ ағам ғені көксеп шығып;
Кім қақтықса, жолымда қүйреткенмін

Зор қеуде адамзаттың айласына,
Көнбей бүгін күшімді көрсеткенмін.
Екі езуім көпіріп айғай салсам;
Шың күтырсам шың тасты
тербеткенмін.

Аптығып асau інің келді, ақсақал,
Тау-таска, адамзатқа салып жанжал.
Дем алайын деп келдім, аш қойныңды;
Сәлем-сауқыт ап келдім, қош көріп ал.

Экелген бұғы менен маралым бар,
Адамнан тартып алған көп малым бар.
Ер-тоқым, атымен, қаруымен
Ер шеркешті²⁾ әкелген амалым бар».

«Мұның бәрі—тартуым сізге», — дейді,
«Ақылыңды айт ақсақал бізге» — дейді:
Бақша, завод, жайларды қылдым талқан,
Әрбір бай жалдап жатыр жүз кедейді.
Картаң Қаспий қалғыған бойыменен
Терекке көзін ашып үнде мейді.

«Азырқандың білемін, ақсақал шал,
Тентегінің сөзіне құлағың сал,
Қазақ-орыс қатыны бір сұлуды
Әкеліп ем, қайтейін, оны тағы ал!».

Кәрі Қаспий қара көк көзін ашты,
Жылы жүзбен Терекке амандасты.
Жыбыр қағып, козгалып, сылқ-сылқ күліп.
Қатынды алды, китықсыз араласты.

1898

1) Казбек — Қавказ тауыңың бір биігінің аты.

2) Шеркеш — Қавказдағы халық.

АТТЫҢ СЫНЫ

Шоқпардай кекілі бар, қамыс құлак,
Қой мойынды, қоян жақ, бөкен қабак,
Ауыз омыртқа шығыңқы, майда жалды.
Ой желкелі, үнрэйген болса сағақ.

Теке мұрын, салпы ерін, үзын тісті,
Қабыргалы, жотасы болса күшті,
Ойынды еті бөп-бөлек, омыраулы,
Тояттаған бүркіттей салқы төсті.

Жуан, тақыр бақайлы жұмыр тұяқ,
Шынтағы қабыргадан тұрса аулак,
Жер соғарлы, сіңірлі, аяғы тік,
Жаурыны етсіз, жалпақ тақтайдай-ақ.

Кең сауырлы, тар мықын, қалбағайлы,
Алды-арты бірдей келген ерге жайлы.
Күлте күйрүк, қыл түбі әлді келіп,
Көтөндігі шығыңқы ала майлыш.

Үршығы төмен біткен, шақпақ етті,
Өзі санды, дөңгелек келсе көтті,
Сырты қысқа, бауыры жазық келіп,
Арты талтак, умасы үлпершекті,

Шідерлігі жуандай, бота тірсек,
Бейне жел, тынышты, екпінді мініп
жүрсек,
Екі көзін төңкеріп қабыргалап,
Белдеуде тыныш тұрса, байлап көрсек.

Тығылмай һәм сүрінбей жүрсе көсем,
Иек қағып, еліріп жүрсе әсем.
Шапса—жүйрік, мінесе берік, жуан-жуас
Разы емен осындай ат мінбесем.

Аяны тымақты алшы кигізгендей,
Кісіні бұлбұл қағып жүргізгендей.
Шапқан атқа жеткізбес бөкен желіс.
Ыза қылдың қолыма бір тигізбей.

ҚАН СОНАРДА

(үзінді)

Қан сонарда бұркітші шығады аңға,
Тастан тұлқі табылар аңдығанға,
Жақсы ат пен тату жолдас бір ғанивет
Ыңғайлы ықшам киім аңшы адамға.

Сылаң етіп жолықса қайтқан ізі,
Сағадан сымпың қағып із шалғанда,
Бұркітші тау басында, қағушы ойда,
Іздің бетін түзетіп аңдығанда.

Томағасын тартқанда бір қырымнан,
Қыран құс көзі көріп самғағанда.
«Төмен үшсам тұлқі өрлең құтылар» деген
Қанды көз қайқаң қағып шықса аспанға.

Көре тұра қалады сонда тұлқі,
Құтылмасын білген соң құр қашқанға,
Аузын ашып, қоқақтап тісін қайрап
Ода талас қылады шыбын жанға.

Қызық көрер, көңілді болса аңшылар
Шабар жерін қарамас жығылғанға.
Қырық пышакпен қыржындал тұрғая
тұлқі,
О дағы осал жау емес қыран панға.

Сегіз найза қолында, көз аудармай,
Батыр да аял қылмайды ертең таңға.
Қанат, құйрық суылдап ыскырады,
Қектен қыран сорғалап қўйылғанда.

Жарқ-жүрк етіп екеуі айқасады,
Жеке батыр шыққандай қан майданға.
Біреуі көк, біреуі жер тағысы,
Адам үшін батысып қызыл қанға.

Арт жағынан жауырыны бұлкілдейді,
Қыран бүктеп астына дәл басқанда.
Құсы да иесіне қоразданар,
Алпыс екі айлалы тұлқі алғанда.

«Үйірімен үш төғыз» деп жымында
Жасы ұлкендер жанына байланғанда,
Сілжекиң тымақты, насыбайды
Бір атасың көңілің жайлапанда.

Таудан жиде тергендей ала берсе,
Бір жасайсың құмарың тарқағанда.
Көкреме жамандық еш ниет жок,
Аң болады кенесін күс салғанда.

Ешкімге зияны жоқ өзім көрген
Бір қызық ісің екен сүм жалғанда.
Көкірегі сезімді, көңілі ойлыға
Бәрі де анық түрмай ма ойланғанда?

Үқпассың үстірт қараң бұлғақтасан,
Суретін көре алмассың көп бақласаң,
Қоленкесі түседі қокейіңе,
Әр сөзін бір ойланып салмақтасан.
Мұны оқыса, жігіттер, аңшы оқысын,
Біле алмассың күс салып дәм татпасан.

1882

ҚАРАҢҒЫ ТҮНДЕ ТАУ ҚАЛҒЫП

Қараңғы түнде тау қалғып,
Үйқыға кетер балбырап,
Даланы жым-жырт дөл-сал қып,
Түн басады салбырап.

Шаң шығармас жолдағы,
Сілжіне алмас жапырак.
Тыншығарсың сендағы,
Сабыр қылсаң азырак.

1893

IV. ӨТКЕН КҮННІЦ ҚЕЛБЕТІ

ЕСКЕНДІР

Осы жұрт Ескендірді біле ме екен?
Македони шәһары¹⁾ оған мекен.
Филип патша баласы ер көнілді
Мақтан сүйгіш, қызғаншақ адам екен.

Филип өлді, Ескендір патша болды,
Жасы әрең жыйырма бірге толды,
Өз жұрты аз көрініп, көршілерге
Көз алартып қарады юнды-солды.

Сұмдықпен әскер жыйып қаруланды,
Жақын жерге жау болып тұра аттанды.
Көп елді күтінбеген қырды, жойды,
Ханды өлтіріп қаласын тартып алды.

Жазықсыз жақын жердің бәрін шапты,
Дарияның сұындаі қандар акты.
Шапқан елдің бәрінде бодан²⁾ қылып
Өкімдікпен қолына тартып апты

Ескендір елде алмаған хан қоймады
Алған сайын көнілі бір тоймады.
Араны барған сайын қатты ашылып
Жердің жүзін алуға ой ойлады,

Қан ішер, қаһарлы хан ашуы көп,
Атағынан қорқады жұрт қайғы жеп.

¹⁾ Шәһар — қала.

²⁾ Бодан қылып — барындырып.

Сол күнде қошаметші айтады өкен:
«Ханның ханы, патшаның патшасы» деп.

Атағы талай жерге оның жетті,
Жердің жүзін алуға талап етті.
Есепсіз әскер ертіп жарактанып,
Есіткен елдеріне жүріп кетті.

Алдынан шыға алмады ешкім мұның,
Бәрін де алды, қорқытты жолдағының.
Жан шықпады алдынан; тоқтауы жок,
Жер жүзін жеке билеп алмақшының.

Жүре-жүре бір елсіз шөлге түсті,
Алып жүрген сұнының бәрінде ішті,
Айуан; адам — бәрі де бірдей шөлдең
Басына құдай салды қыйын істі.

Сандалды, сар далада су таба алмай,
Шөлдеген жүрт кайтеді бос қамалмай;
Қызметкердің бәрін де өлтірмекші
Болышты шөлдегенге шыдай алмай.

Мысалы: астындағы ат о дағы үшты,
Ескендір де атының жалын құшты,
Жалтырап сәуле берген бір нәрсеге
Патшаның ат үстінде көзі түсті.

Барса бір сылдыр қаққан мөлдір бұлак,
Таспадай бейне арықтан шыққан құлап
Түсе сала Ескендір басты қойды,
Ішсе суы өзгеше, тәтті тым-ақ.

Қепкен балық келтіртті сонда тұрып,
Сол суға балықты алды бір жудырып,
Іісі дәмі өзгеше болып кетті,
Таң қалды мұның бәрін суға жорып.

Ескендір колына айтты: бұй неткен су?
Бәрің де ішіп, бұл суға бетінді жу.
Бір бай елден осы су шыққан шығар,
Өрлең барып үстіне тігелік ту.

Бұл салқын, тәтті суға қаныңыздар.
Шақ келер маған жан жок, наныңыздар,

Менен қалмай бұл суды өрлең барып,
Талқан қылым шәһарын алыңыздар!»

Жарлық шашты, қол жүрді суды өрлей,
Шәһарына жеткенше дамыл көрмей.
Көкпенбек темір киген өңшең батыр,
Тарттырып жөнелді сырнай-керней.

Сол әскер суды өрлең талай жүрді,
Судың басы бір құзар шатқа кірді,
Шаттың аузын бекіткен алтын қорған,
Қақпасы бекітулі, көзі көрді.

Қақпаны ашайын деп хан үмтүлды,
Тұтқасын олай-бұлай қатты жүлды.
Аша алмады, қақпадан үміт үзді,
Ақылдасып тәуір-ақ амал қылды.

Ескендір тоқтау көрмей өскен жан ғой,
Келмей ме тоқтаусызың бәрі даңғой?
Дел-сал болып бәрі де қайта шықты,
Алысып әл келмесін байқаған ғой.

Долдықпен хан Ескендір ашуланды,
Ашууланып қақпаға жетіп барды.
Қақпаны дүбірлетіп қағып-қағып:
«Қақпанды аш!» — деп барынша айғай
салды.

Қақпаның ар жағынан біреу келді,
Күзетші сол екен, дыбыс берді;
«Қақпаны саған ашар рұхсат жок,
Бұл құдайға бастайтын қақпа!» — деді,

— Білмесең, мен Ескендір патша деген,
Жер жүзінің соғыста бәрін жеңген.
Қақпанды аш, хабарыңды айт, білдір маған
Корлығым өзім туып көз көрмеген!

— Мықтымын деп мактанба, ақыл білсең,
Ондай кісі бұл жерге болмайды тең.
Іші тар көре алмастың біреуі сен,
Батыр болсаң өзіңнің нәпсінді жең,

— Талпынған талаппенен мен де бір ер,
Көп жүрдім, кездей келді көрмеген жер.

Ең болмаса халқыма көрсетейін,
Сый қылып белгі болар бір нәрсе бер.

Қақпадан лактырды бір орамал:
— Сыйым осы, есерім, мынаны ал!
Ішінде бір нәрсе бар ақыл берер,
Апар дағы ойланып көзінді сал.

Орамалды куанып қолына алды,
«Сый алдым!»—деп халқына қайта барды.
Қараса, ішіндегі бір ку сүйек,
«Бұл неткен мазағы?»—деп аң-таң қалды.

Ашууланып сыйына болды кекті,
«Ең болмаса білмеді сый бермекті,
Осы менің тәсім бе? — деп ақырын.
Лактырып жібереді сол сүйекті.

Жолдасы Аристотель¹⁾ ақылы мол,
Лактырған сүйекті алады сол,
Ханға айтты: «Қасиет бар бұл сүйекте,
Көзіңе көрсетейін хабардар бол!»

Сол кунде Аристотель жеке дара,
Ақыл сөзін тыңдамай бар ма шара?
«Таразыны әкел де сүйекті сал,
Бір жағына алтын сап, өлшеп қара».

Бұл сөзге Ескендір де қарай қалды,
Таразыны құрдырып ортаға алды.
Қанша алтынды күміспен салса дағы
Бір кішкентай сүйекті аудармады,

Мұны көріп Ескендір аң-таң қалды,
Бар қаруын алтынға қоса салды.
«Енді қайтер әкен?»—деп қарап еді,
Бұрынғыдан ку сүйек ауырланды.

Аристотель — хакімге²⁾ патша келді:
«Мына сүйек қазнаның бәрін жеңді,
Бұл сүйекті басарлық нәрсе бар ма?
Ақылыңменен ойланып тапшы?»—деді.

1) Аристотель — Грекиянің ұлы философи.

2) Хакім — білгіш, данышшан.

Хакім жерден топырақ азын барды
Бір уыстап сүйекке шаша салды.
Ана басы сылқ етіп жерге түсіп,
Сүйек басы жоғары шығып қалды.

Ескендір мұны көріп аз тұрады,
Хакімді аулақ жерге шақырады.
«Таң қаларлық іс болды мұның өзі,
Мәнісін айтып берші!» — деп сұрады.

— Бұл адам көз сүйегі, — деді ханға,
«Тоя ма адам көзі мың мен сана.
Жеміт көз жер жүзіне тоймаса да
Өлсе тояр көзге құм құйылғанда.

Кәпір көздің дүниеде араны үлкен,
Алған сайын дүниеге тоя ма екен?
Қанша тірі журсө де өлген күні,
Өзге көзбен бірдей-ақ болады екен.

Ашууланба, ей, патша, айтайын дат!
Алтын қақпа бермеді бізге рұхсат,
Сый сұрадың, бергені бір қу сүйек,
Мұны көріп алышыз сіз де гибрат!»

Ойлап-ойлап патшаның мойны түсті,
«Құдайым көрсетті!» — деп бұл бір істі.
«Бекерлік екен менің бұл ісім!» — деп
Кольын алыш жұртына қайта көшті.

Аз-ақ сөз айттым, бітті бұл әңгіме,
Мұны бір өзге сөздің бірі деме,
Қарның тойса, қайғырма мактан үшін,
Тоймас көзің тояр деп қайғы жеме.

Қу өмір жолдас болмас әлі-ақ өтер,
Өз күлкіңе өзің қарқ болма бекер,
Үатың мен арынды малға сатып,
Үятсызда иман жок, түпке жетер.

Мақтанасын біреуге «мақтасын» деп,
«Шаужайымнан еш адам қақпасын» деп,
Сен кеткен соң артыңдан күліп қалар,
«Антұрганнан күдайым сақтасын» деп.

Ақылсыз өзін мақтап бүлжырайды,
Бойына өлшеп сөйлесен, нең құрайды?
Жақсы болсан, жарықты кім көрмейді,
Өз бағынды өзінен кім сұрайды?

ҚАЛЫҢ ЕЛІМ, ҚАЗАҒЫМ, ҚАЙРАН ЖҰРТЫМ

Қалың елім, қазағым, қайран жұртым!
Үстарасыз аузыңа түсті мұртың.
Жақсы менен жаманды айырмадың,
Бірі қан, бірі боп енді екі үртyn.
Бет бергенде шырайың сондай жақсы,
Қайдан ғана бұзылды сартша сыртың?
Ұқпайсың, өз сөзінен басқа сөзді,
Аузымен орақ орған өңкей қыртың.
Өзімдікі дей алмай өз малыңды,
Күндіз күлкің бұзылды, түндегі үйкүң.
Көрсе қызар келеді байлауы жок,
Бір күн тыртың етеді, бір күн бұртың.
Бас-басына би болған өңкей қыйқым,
Мінеки бұзған жоқ па елдің сыйқын?
Өздерінді түзелер дей алмаймын,
Өз қолыңнан кетпесе, енді өз ырқың,
Ағайын жоқ нәрседен етер бұртың,
Оның да алған жоқ па құдай күлкүн?
Бірлік жоқ, береке жоқ, шын пейіл жоқ,
Сапырылды байлығың, баққан жылқың!
Баста мый, қолда малға талас қылған,
Күш сынасқан күндестік бұзды-ау
шырқын!

Оңалмай бойда жүрсе осы қыртың,
Эржерде-ак жазылмай ма, жаным тырқың?
Қай жерінен көңілге қуат қылдық:
Қыр артылmas болған соң, мінсе қырқың!
Тыянақсыз, байлаусыз байғұс қылпың,
Не түсер құр күлкіден жыртың-жыртың?
Ұғындырар кісіге кез келгенде,
Пыш-пыш демей қалама ол да астыртың.

БАЙЛАР ЖҮР

Байлар жүр, жыйған малын қорғалатып,
Өз жүзін, онын беріп алар сатып,
Онын алып, токсандан дәме қылыш,
Бұл жүртты қойған жоқ па, құдай атып.
Барып келсе, Ертістің сұын татып,
Беріп келсе, бір арыз бұтып, шатып.
Елді алыш, Еділді алыш, есіреді,
Ісіп, кеуіп, қабарыш келе жатып;
Әрі-бері айналса аты арықтап,
Шығынға белшесінен әбден батып.
Сүм-сүркүя, ку білгіш атанбакқа
Құдай құмар қылышты қалжыратып.
Қорғаласа, қоркты деп қоймаған соң,
Шаптырады қалаға, бай да андатып.
Күшті жықпак, бай жеңбек әуел бастаң,
Қолға түсер, сілесі әбден қатып.
Жаны аяулы жақсыға қосамын деп,
Әркім бір ит сақтап жүр ырылдатып.

1886

МӘЗ БОЛАДЫ БОЛЫСЫҢ

Мәз болады болысың
Арқаға үлық қаққанға
Жылтыратып орысың
Шенді шекпен жапқанға,

Күнде жақсы бола ма
Бір қылышы жаққанға?
Оқалы тон тола ма
Ар, үятын сатқанға?

Күлмен қағып, қасқайып,
Салынып ап мақтанға.
Таң қаламын, қампайып
Жоқты-барды шатқанға.

Үйі мәз боп қой сойды
Сүйіншіге шапқанға.
Әуре қылды, салды ойды
Үйдегі тыныш жатқанға.

Ешнэрсе емес жұбанар
Ақыл көзбен баққанға.
Жас баладай қуанар
Бір дәмдіні татқанға.

Көзі барлар ойының
Күлдер көтін ашқанға.
Қасиетін бойының
Бекер төгіп шашқанға.

Куанарлық қызы емес
Жылтырауық таққанға.
Өзгелері, біз емес
Тұсірмекші қақпанға.

Осы да есеп бола ма?
Ар, әбүйір тапқанға?
Миың болса жолама
Бос желігіп шапқанға.

Бір бес надан оңбассың,
Нансаң онын қосқанға.
Жасық, жаман болмассың
Жамандықтан қашқанға.

Ол «болдым ак» дей берер
Бұлғақ қағып басқанға.
Елең қағып елірер,
Елертіп көзді аспанға.

Жайы мәлім шошқаның,
Тұрткенінен жасқанба!
Бір ғылымнан басқаның
Кеселі көп асқанға.

Одан үміт кім қылар,
Жол табар деп сасқанда.
Үйтіп асқан жолығар,
Кешікпей-ак тосқанға.

1889

КУЛЕМБАЙҒА

Болыс болдым мінекей,
Бар малымды шығындал.

Түйеде қом, атта жал,
Қалмады, елге тығындал
Сүйтседағы елімді,
Үстай алмадым мығымдал.
Күштілерім сөз айтса,
Бас изеймін шыбындал.
Әлсіздің сөзін салғырсын,
Шала үғамын қырындал,
Съез бар десе, журегім
Орнықпайды, суылдал.
Сыртқыларға сын бермей
Құр күлемін жымындал.
Жәй жүргенде бір күні
Ат шабар келді лепілден,
«Ояз шықты, съез бар...»
«Ылау» деп, «үй» деп дікілден.
Сасып қалдым, күн тығыз,
Жүрек кетті лұпілден,
Тың түяқ күнім сүйтсе де,
Қарбандадым өкімден.
Старшын, биді жыйғыздым,
«Береке қыл» деп, «бекін» деп,
«Ат жарамды, үй жақсы, —
Болсын, бәрің күтін!» деп.
Қайраттанып қалқыма,
Сөз айтып жүрмін күпілден.
«Құдай қосса, жұртымның
Актармын осы жол сүтін» деп
Қамкор жансып айламен,
Сайманымды бүтінде.
Оңашада оязға
Мақтамаймын елімді,
Өз еліме айтамын:
«Бергенім жоқ» деп, «белімді»,
Мақтанамын кісімсіп,
Оязға сөзім сенімді.
«Көрсеттім» деймін, ымдаймын —
Кәдік қылар жерімді.
Сөз көбейді, үлғайды,
Мақтанның көті көрінді.
Қазақты жеген кайратты «ер»
Үрынды да берінді.
Әрлі-берлі тартысып,
Ісі арамы жеңілді.

Алқыны күшті асаулар,
Ноктаға басы керілді,
Үлкен-кіші ақының
Бәрі сөз боп терілді.
Қайрауы жеткен қатты **би**
Қайрылып нетсін көңілді?
«Өз малым» деп қойған мәл
Иесіне берілді.
Ақылы жандар қамалап,
Кептірді сонда ерінді,
Арызшылар көбейді,
Болыстың көті шөмейді:
«Қайтсін байғұс!» демейді.
Бір кептірмей терімді,
Күн батқанша шабамын.
Әрлі-берлі далпылдал.
Етек кеткен жайылып,
Ат көтіне жалпылдал.
Оязға жетеін деген боп,
Боқтап журмін барқылдал.
Кейбіреуге таяғым,
Тиіп те кетті, бартылдал.
Пысықтың көбі бұғып жүр,
Беттесе алмай шаңқылдал.
Ашылып омырау, күн ыстық,
Қойын кетті алқылдал.
Елі жәнді болыстар
Мақтанып жүр, тарқылдал.
Құлқісі жақсы қарқылдал;
Үні бөлек сартылдал.
Сөйлесе кетсе бір жерде,
Ағыны қатты аңқылдал.
Оязға кірсе өзгеден,
Мерейі үстем жарқылдал.
Елің бұзық болған соң,
Ояз жатыр шартылдал.
Табаныңнан тозасын,
Құр жүгіріп, тарпылдал.
Ант-ұрганмын өзім де,
Бір мінезбен өтпеймін.
Момындық күшті екенін
Қөрсемдағы күтпеймін.
Съезден соң елімді
Қысып алып кетпеймін.

Эуелде көтім бос кәпір,
Мықтыға неғып беттеймін.
Жуанды қойып, жуасты,
Біраз ғана шеттеймін.
Ояз бардағы қылышты
Ояз жоқта етпеймін.
Қәкір-шүкір, көр-жерді
Пайда көріп ептеймін.
«Мынау арам, тентек» деп,
Ещ кісіні теппеймін.
«Өзімдік бол» деп, ел жыйып,
Кұрастырып септеймін
Бұзакының бүлігін
Жақсы ақыл деп құп деймін.
Сүйегім жасың, буын бос,
Біраз ғана айлам бар.
Айлам құрсын, білемін
Болыстықтың жолы тар.
Қайтып көмек болады,
Антұрған өңкей үры-қар!
Көргенім әлгі, ойлаши,
Үят, намыс, қалды ма ар?
Ендігі сайлау болғанда,
Түсе ме деп тағы шар.
Бұл күніме бір күні,
Боламын ғой деймін зар.
Ақыл айтар, туғандар,
Бұл сөзімді ойландар!
Кәтелешке қебейді,
Сөгіс естіп тозды ажар
Мынау елді ўстарлық,
Қісі емеспін кел, күтқар!
Қолдан келмес қорлыққа
Неге болдым мүнша інкәр?
Ел жайылды, жетпей ме,
Оязра да бір қабар?
«Тағы бүйтіп кеттің» деп,
Қозғау салар қолға алар,
Қатты қысым қылған соң,
Басым сотқа айналар.
Кірлі болып түскен соң,
Көрген күнім не болар?
Өзіне мәлім тентектер,
Өз бетімен не табар?

Қағаз берер, қарманар,
Аяғында сандалар.
Бұрынғыдай дәурен жок,
Улық жолы тарайды.
Өтірік берген қағаздың
Алды артына қарайды.
Өз қағазы өз көзін
Жоғалтуға жарайды.
Тауып алыш жалғанын,
Қылмысынды санайды.
Ұры, залым, закончик
Таныш алды талайды.
Қөрмей түрып түсемін.
Темір көзді сарайды.

1889

КӨНЛІМ ҚАЙТТЫ ДОСТАН Да, ДҮШПАННАН Да

Көнлім қайтты достан да, дүшпаннан да,
Алдамаған кім қалды тірі жаңда?
Алыс-жақын қазактың бәрін көрдім,
Жалғыз-жарым болмаса анда-санда.

Пайды үшін біреу жолдас бүгін танда.
Ол тұрмас бастан жыға қыйсайғанда...
Мұнан менің қай жерім аяулы деп,
Бірге түрып қалады кім майданда?

Ендігі жүрттың сөзі үрлық, қарғылых,
Саналы жан көрмедім, сөзді үғарлық.
Осы күнде, осы елде дәнeme жок,
Мейір қаныш, мәз болып қуанарлық.

Байларда мал қызығын біле алмай жүр,
Жаз жіберіп, күз атын міне алмай жүр.
Сабылтып күн де үрлатып, із жоғалтып.
Азаменен ыржыйш күле алмай жүр.

Сәудегер тыныштық сауда қыла алмай
жүр,
Қолдан беріп, қор болып ала алмай жүр.
Ел аулақта күш айтып, топта танған,
Арсыз жүрттың көңілі тына алмай жүр.

Естілер де ісіне қуанбай жүр,
Ел азды деп надандар мұңдаймай жүр

Ала жылан, аш бақа, күпілдектер,
Кісі екен деп үлкіткан үялмай жүр.

Бектікті біреу бектеп тұра алмай жүр,
Одағы үры-қарды тыялмай жүр.
Қарсылық кунде қылған телі-тентек,
Жаза тартып, ешбірі сұралмай жүр.

Қарындас қара жерге тыға алмай жүр,
Бірінің бірі сөзін құп алмай жүр.
Құда-тамыр, дос-жарын, қатын-балан,
Олар да бір қалышты бола алмай жүр.

Бір күшті көп тентекті жыға алмай жүр,
Іште жалын дерт болып, шыға алмай жүр.
Арақ ішкен, мас болған жүрттың бәрі,
Не пайда, не залалды біле алмай жүр,

Жетілтіп жаз жайлaura қона алмай жүр,
Құз-кузеуде жанжалсыз бола алмай жүр.
Қыс қыстауың қыш-қызыл ол бір пәле,
Оралып ешбір шаруа оналмай жүр.

Жасы кіші үлкеннен үялмай жүр,
Сұраншақтар нәпсісін тыя алмай жүр.
Сәлем — борыш, сөз — құлық болғаннан
сон,

Кандай жан сырттан сөз бол сыналмай
жүр.

1886

(КУЛЕМБАЙҒА)

Уағалайкүм әссәлем!
Бөліс, мал-жан аман ба?
Мынадайға кез болдың,
Аума-төкпе заманда.
Ел билеген адам жок,
Ата менен бабаңда.
Болыстықтан пайда қыш,
Шығынынды алсан, жаман ба?
Қалжындеймын әншейін,
Оған келе де бермес шаманда!
Орныңнан тұра шабасың,
Ат шабар келсе қышқырып,

Үез келсе, қайтер ең
Айдағардай ыскырып.
Отырасың үйінде,
Өз өзіңен күш кіріп.
Босқа-ак түсіп қаларсын
Біреу кетсе, үшкіріп!..

1888

ІШІМ ӨЛГЕН, СЫРТЫМ САУ

Ішім өлген, сыртым сау,
Қөрінгенге деймін, ау;
Бугінгі дос, ертең жау,
Мен не қылдым, япымрау!
Өз үйінде өзендей
Күркірейді, айтса дау.
Қісі алдына келгенде,
Шабан шардак, және шау.
Мұндаі ма едің ана күн,
Мұның қалай батыр-ау?
Уш күн арқаң босаса,
Бола қалдың бас-асау.
Жан қысылса, жайтаңдап,
Жанды еріткен жайдары-ау
Жан жай тапса, сен неге.
Жат мінездің жабырқау!

1889

Қараша жел тоқсан мен сол бір-екі ай,
Қыстың басы: біреуі ерте, біреуі жәй,
«Ерте барсам жерімді жеп коям» деп,
Үіктырма мен күзеуде отырап бай.

Кедейдің өзі жүрер малды бағып,
Отыруға отын жок үзбей жағып.
Тоңған иін жылтып, тонын илеп.
Шекпен тоқыр, қатыны бүрсең қағып.

Жас балаға, үйде от жок тұрган маздаш,
Талтайып, қақтана алмай өле жаздал.

Кемпір-шал бар болса, қандай қыйын!
Бір жағынан қысқанда жел де азына.

Кәрі қой ептең соған байдың үйі,
Қай жерінде кедейдің тұрсын күйі?
Қара қыйдан орта қап үрыспай берсе,
Ода қылған кедейге үлкен сыйы.

Қар жауса да тоңбайды бай баласы,
Үй жылы киіз тұтқан айналасы.
Бай үліна жалшы үлі жалынышты,
Ағып жүріп, ойнатар көздің жасы.

Бай үйіне кіре алмас, тұра үмтұлыш,
Бала шықса, асынан үзіп-жұлып.
Ық жағынан сол үйдің үзап кетпес,
Үйген жүктің күн жағын орын қылып.

Әкесі мен шешесі баланы андыр,
Ол да өзіңдей болсын азғыр-азғыр!
Асын жөндеп іше алмай қысылады,
Құрбысынан үялып өңшең жалбыр.

Жалшы үйіне жаны ашып, ас бермес бай,
Артық қайыр, артықша қызметке орай,
Байда мейір, жалшыда бейіл де жок,
Андыстырган екеуін құдайым-ай

Алса да аяншақтау кедей сорлы,
Еңбек білмес, байдың да жок қой орны.
Жас бала, кемпір-шалын тентіретпей,
Бір қыс сакта, тас болма сен де о-ғүрлұ!

1889

БАЙ СЕЙІЛДІ

Бай сейілді,
Бір бейілді

Елде жақсы қалмады.

Елдегі ерекек

Босқа селтек

Қағып елін қармады.

Жөнді, жөнсіз

Сөз тенеусіз,

Бас пен аяқ бір қыйсап.

Үрысса орыс,

Елге болыс

Үйден үрген итке ўсап
Өзі ұлыққа
Кәдірі жоққа
 Қарамай өз халқына, —
Сөз қайырмай,
Жәнді айырмай
 Жүртқа шабар талпына.
Танымадық,
Жарымадық
 Жақсыға бір іргелі.
Қолына алыш,
Пәле салып,
 Аңдығаны өз елі.
Шашты малын,
Берді барын
 Боларында жұртына,
Еміренбес,
Енді піспес,
 Үқсамас іш сыртына
Ел де жаман,
Ер де жаман
 Аңдығаны өз елі.
Елде сыяз,
Ойда ояз,
 Оңбай-ақ тұр әр түрі.
Кетті бірлік,
Сөндір өрлік —
 Енді кімге беттемек.
Елің ала,
Отты шала,
 Тайса аяғың кім көмек.
Өтті өмірім,
Қайтты көңілім —
 Бұл дүниенің ісінен.
Жасы құрбы,
Жаны тұрғы,
 Дос па деген кісіден.
Ел керексіп,
Сөзге емексіп
 Не болады мақтаның?
Бейлі шикі,
Ақылы күйкі,
 Осы жүрт па тапқаның?

ТҮТҚЫНДАҒЫ БАТЫР

Қараңғы үй терезесі — тұтқын орны,
Көгерген көктің жүзі ескі формы.
Азат құстар аспанда ойнап үшса,
Ұялып қарай алмас мендей сорлы.

Тәубә, дүға, түк те жоқ тентек бойда,
Өлең жоқ айтып жүрген талай тойда,
Қан ғағып, қайрат қылған майдан менен,
Ауыр қылыш, дулыға¹⁾ бірақ ойда.

Тас дауылға, тас сауыт киінгенім,
Денемді қысып жатыр бүгін менің.
Оқ пен қылыш бұзбастай киінсем де,
Қайран атым, иең жоқ, жалғыз сенің!

Уақыттай, өзі жүйрік ат мінеміз,
Сауыттай, шынжырлаулы тереземіз.
Тас дулыға болмай ма жатқан үйім,
Шарайнам²⁾ шойын есік бұ да бір кез.

Жүйрік уақыт шаршатпай қоймас ақыр.
Денемді сауыт-сайман қысып жатыр.
Бұрын сені біреуге көп жұмсап ем,
Енді өзіме шақырдым, ажал батыр!

1894

ҚУЛІМСІРЕП АСПАН ТҮР

Құлімсіреп аспан түр,
Жерге ойлантып әр нең;
Бір себепсіз қайғы құр.
Басама екен бендені?

Қапамын мен, қапамым,
Қуаныш жоқ көнілде.
Қайғырамын, жатамын,
Нени іздеймін өмірде?..

Қайтты ма көніл бетімнен
Які бір қапыл қалды ма?

1) Соғыста оқтан сақтану үшін киетін бас киім, орысша шлем:

2) Шарайна — сауыттың бір түрі.

Откен күнге өкінбен
Һәм үміт жоқ алдымда.

Іздегенім тәтті үйқы
Дүниені ұмытып,
Өлімнің сұық дым сыйлы,
Тұрсын өмір жылтып.

Көз үйқыда, ой тыншып,
Дем алып жатсын көкрек.
Кім таласса, кім үрсып,
Көрсем оны — сол керек.

Өзім аулақ бетінен
Бір орнында оңаша.
Дүние деген, не деген,
Қыла жатсан тамаша...

Мансап іздер, мал қуар —
Бәрі мақтан іздеген.
Мақтанынан не тұрар,
Ыза қылып өзгеден.

1894

МЕН КӨРДІМ ҰЗЫН ҚАЙЫҢ ҚҰЛАҒАНЫН

Мен көрдім ұзын қайың құлағанын.
Бас үрып қара жерге сұлағанын,
Жапырағы сарғайып, өлімсіреп,
Байғұстың кім тыңдайды жылағанын?

Мен көрдім ойнап жүрген қызыл киік,
Кеудесіне мылтықтың оры тиіп,
Қалжырап, қансыраған, қабақ түскен,
Кімге батар ол байғұс тартқан күйік?

Мен көрдім сынық қанат көбелекті,
Ода білер өмірді іздемекті.
Күн шуақта жатады, қалт-құлт етіп.
Одан гибрат алар жан бір бөлекті.

Мен көрдім ғашық жардан уәдесіздік,
Өмірдің қызығынан күдер үздік.

Жылы жүрек сұыды, жара түсті,
Шықлаған шыбын жанмен күн өткіздік.

Мен көрдім дүние деген иттің көтін,
Жеп жүр ғой біреуінің біреу етін,
Ойлы адамға қызық жоқ бўл жалғанда.
Көбінің сырты — бүтін, іші — түтін.

1898

V. ЖҮМБАҚТАР

I. ЖҮМБАҚ

Алла мықты жаратқан сегіз батыр,
Баяғыдан соғысып әлі жатыр,
Кезек-кезек жығысып, жатып-тұрып,
Кім жығары белгісіз түбінде акыр.

ШЕШУІ

Мұны тапсам, ойланып ақын деңіз
Таба алмасам, ақылды болар неміз,
Қыс бенен жаз, күн менен тұн, дақ пенен
жұп
Жақсылық пен жамандық—болды сегіз.

1890

II. ЖҮМБАҚ

Қара жер адамзатқа болған мекен.
Қазына іші толған әртүрлі кең,
Ішінде жуз мың түрлі асылы бар,
Солардың ең артығы немене екен?
Шешуі: темір.

1890

III. ЖҮМБАҚ

Сыналар, ей жігіттер, келді кезін,
Сәулең болса, бермен кел, талапты ерің!
Жан құмары дүниеде немене екен?
Соны білсен, әр нені білгендерің!

Шешуі: білмекке құмарлық
1891

МАЗМУНЫ

Беті
1

1. Абайдың өмірі жөнінде бір-екі сөз

I. Насихат өлеңдер

1. Эсемпаз болма әрнеге	3
2. Куанбаңдар жастықта	4
3. Адасқанның алды жөн, арты соқпак	4
4. Бір дәурен кемді·күнге бозбалалық	5
5. Жігіттер ойын арзан, күлкі қымбат	6
6. Базарға қарап тұрсаң, әркім барап	9
7. Қожекбайға (Жамантайдың баласы)	10
8. Сабырсыз, арсыз, еріншек	10
9. Қожекбайға	12
10. Көкбайға	15
11. Серіз аяқ	15
12. Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін	17
13. Өлең сөздің патшасы	18
14. Өлең	20
15. Әуелде бір сүйк мұз, ақыл зерек	21
16. Осы қымызы қазақта	22
17. Жастықтың оты, қайдасын	23
18. Өзіне сенбе, жас ойшыл	23
19. Қорқытпа мені дауылдан	25
20. Махаббат достық қылуға	25

II. Өнер-білімге шақыратын өлеңдер

1. Жасымда ғылым бар деп ескермедім	26
2. Интернатта оқып жүр	26
3. Ғылым таппай мақтанба	28
4. Қартайдық, қайғы ойладық	30

III. Жаратылыс суреті

1. Қыс	33
2. Күз	34
3. Жазғытұры	34
4. Желсіз түнде жарық ай	36
5. Жаз	37
6. Теректің сыйы	38

7. Аттың сұны	40
8. Қан соғарда	41
9. Қараңы түнде тау қалғып	42

IV. Откен күннің келбеті

1. Ескендір	43
2. Қалың елім, қазағым, қайран жұртый	48
3. Байлар жүр	49
4. Мәз болады болысың	49
5. Болыс болдым мінекей (Құлембайға)	51
6. Қөңілім қайтты достан да, дүшпанинда	54
7. Құлембайға	55
8. Ішім өлген, сыртым сау	56
9. Қараша жел тоқсан мен сол бір-екі ай	56
10. Бай сейілді	57
11. Тұтқындағы батыр	59
12. Құлімсіреп аспан түр	59
13. Мен көрдім ўзын қайың құлағанын	60

V. Жұмбақтар

I. Жұмбақ	62
II. Жұмбақ	62
III. Жұмбақ	62

Л

АБАЙ

СБОРНИК ДЛЯ ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА
(На казахском языке)

ИЗДАНИЕ КазОГИЗа

Составитель М. Балакаев
Ответственный редактор А. Абишев.

Подписано к печати 24/V 1945 г. Издательский № 186. УГ01132
Объем 4 п. л. Уч.-авт. л. 3,5. Тираж 10 000. Цена 3 р.

г. Алма-Ата, Гостинография № 1. Зак. 859.

Түп воіь ўиqtамадь, вjр de тъզqър,
Su sarыldap qūылдь kemenj ығqър.
Отъз qūль tausылдь тавапъпан,
Su təgjp, таң atqanca, ol sарpыldap.

Отъз qūль аqыldastь, bastь qosър,
Өлемjz dep oiladь, çannan соsър,
Bjр cetten bjр çaqaqä kele çatqan,
Kərj ittjн üstai alдь, alдьn tosър.

— Aqsaqal, js qыlasьz oilanbastan,
Çannan qoqър qасraись ek, qara tastan.
Qūdai syimej bül jstj bjzge salдь,
Qoљn cec rizalьq al тъна çastan.

Qoљn cec, rizalьq al, kjsendj vūz,
Capcaq ait! Kənesjn ве, uaqыт тъqъz.
Bül sөzge kөpvei qalsan, aqыr өldjk,
Senj suqqa tastaimьz dep otъzьmьz!

Sonda cal тъна sөzge aq-taң qaldь,
Ne qыlarып bjle almai az oilandь.
Pjсjnјn отъzьпьц vaiqaqan soq,
Balanyц qol-aiaqып cecjр alдь.

Moipъpan съгаqъm dep qūcaqtaidь,
Kəzjnјn aqъp çasь, vūgsaqtaidь.
„Съгаqъm, mastъqrepен qылрръп“ dep,
Әuelgj sөzden tanpъr, çana aldaidь.

Әzjm ças, aqveijldeu, adam edj,
Oiladь: „өtjrjk bolsa nege imendj,
Mastъqrepен qыlsa, qыlqan съqаг-аu“ dep,
Js kөrmegen çastъqrepen çәne sendj.

— Mastıqpen qыlqan bolsan, kectjm saqan!
Kərj it de: „съгасть“ dep arsandaqan.
Çel tъppр, kyn aïcqъp vaiaqъdai,
Xikmetjmen toqtattъ vjr çasaqan.

Balanь sylap çatыr tamaq qamdap,
Su təkkjsjz çorqa vor, cal çymlandap;
Otъz qūl „тънау тек çan emes quoi“ dep,
Əljnce qyzmetjnde çyr tъrvaqdap.

Vjr mezgjldе cal aittъ: „balam, toqta,
Mystъ altыn qыlatыn dərj osь çaqta.
Alъs emes, az kyndjk çaqып çerde,
Bolmai ma, tolyqtыгър ap qaitsaq ta?

Bala aittъ: „өzjң vjl“ dep bүl sөsjne,
Cal quandъ tigen soң erjk өzjne,
Tөbesjnен tjk tүrъp, qыldы qyzmet,
Tittei cәrgez, kelmeidj mjnezjne.

Sыр etjp vjr çaqaqа keldj çetjp,
Cal çөneldj balanь qazyна ertjp.
Vjr baraban tүr eken, qaçъp edj,
Qamadъ çelmaialar, dybjletjp.

Yc çelmaia üstadъ çotъqъпа,
Bjrjnј azъq arttъ qomdъqъпа.
Ekeujne er ertter mјnjp alъp,
Barabandъ qaldыrdъ oгъпъпа.

Çelmaialar keledj çeldei esjp,
Sүm caldъq vjr taraptъ kөzj tesjp,
Cal aitadъ balaqa kөrdjн ve dep,
— „Bült tүr, bүldыraqan elendesjp!

Ol өөзү вүлт emes, Qартың таңь,
Bjr вөлек үлкен таудың bergj **ваиғъ**.
Bergj таудың basыnda sol dәрj ваг,
Qыңанды ap qaitarmыз çүвек башы.

Tynj воіь çүрjртj, boldь səske
Kөрjндj çарqырақан yidei nәste.
—Bүл ne?— dep sүrap edj, tұra **қасетъ**,
Bittei aial qыlmадь, kәрjр әste.

—Bүл ne?— dep таңьда aittь Әzjм soғъ,
Qасқаның ne qылqаның түнса qүгъ“
—Сырақым түпнұң өзj qaterlj çer,
Bjr qaskei, çәdjgөi dәudjн оғыь.

Sонь aittь da, cal савар çyre berdj,
Bjr өзен қатыr eken, сонь өrledj.
Өzendj өrlegennen bjр airylmai,
Dәl besjnde йсыңтыр tauqа keldj.

Keldj de bjр çartasqa tyse qaldь,
Azъq artqan maianь çarqыr saldь.
Jcjn çarqыr, jctegj jcek qarnыn,
Өkpe ваигын tazalap, вәrjn alдь.

Sonda cal, Әzjмge arqan, qançar berdj,
„Maianьц jcjne enjp, sen қat“ dedj.
Jcjn tјgjр, men ketjр, çasqыnam,
Tau basыnda samыңq bjzdj kөrdj.

Bүл қерге men ketken соң samыңq keler,
Maianь jljp alьp, вижке өrler.
Bjr қерге qonqannan соң çardaқъ съq,
Imenjp adamzattan йсыр keter.

Tau basında var qara, ūsaq torbraq,
Qapqa toltyr, kecjkpei çyldambraq.
Qap tolqan soñ arqanqa bailap çjver,
Saspai cecjp aloqanca, toqta vjraq.

Sonan soñ arqalındy tasqa baila,
Tysetüqyp ыңqailı çerdj saila.
Arqannan ūstadaqь tys sъrqanap,
Çaramaidy, qylmasaç syitjp alla“.

Qap aldy, qançar aldy sonda Əzjm,
Səzjnijq ūqť vərjn qylmai çazym.
„Сыгаçым, aitqanymdy çaqylma“ dep,
Barynsa qylyr çatyr cal da taqzym.

Əzjm de wəgelmedj voyn teçer,
Talavъ, təuekelj sondai-aq kəp;
Tənırnjq vjr çazqapъ ekj bolmas,
Maianyp jcjne endj „təuekel“ dep.

Maianyp ketjp qaldy, jcjn tjjp,
Cal ekeç çasqyndy talqa kjrjp;
Aspannan samtyq keljp, jljp alyp,
Qaiqaïp, qaita sъqť, vjraq ыңqyp.

Maiyan samtyq qondy, tasqa araqyp.
Er Əzjm sъqa keldj, jcjn çagyp.
Adamzatt kərgen soñ būdan socyp,
Otýrdy samtyq qūs aulaq vagyp.

Çaltañdap, Əzjm sъqť tau basyna,
Taptı torbraq, toltyrdy dorbasyna.
Qap tolqan soñ arqanqa tъqtar bailap,
Tau basynan çjverdj atasyna.

Çjverdj əlgj qaptı çerge atıp,
Antüraqan cal dəuletke qaldı batır.
Qap çerge tyskennen son, djnsjz kəpjı,
Arqandı alıp ketij çüla tartır.

Aitılyr aqapınpın Əzjm qaldı,
—Arqandı nege aldyq—dep aiqai saldı.
—Talaıdı osı tauqa tastaqapınpı,
Sonıq vıjtı boldıq—dep, kete bardı.

Süm caldyq djnsjzdjgjn sonda vıldı,
Qaramai, vıjtı qairılmayı çyre berdj.
Kəpjrdıq qairımasınpı vılgennen sonı,
Çygırjp çaltır tastan çol jzdedj.

Kərdı, vıldı, ol tasta çoldıq çoqınpı,
Sonan sonı qamdap vaqtı qarın toqınpı.
Azıraq çemjs tauyp çedjdaqı,
Kərmekke çata kettı haq vüigırqınpı.

Kyn de battı, vırcerge Əzjm çattı.
Kyn batqan sonı çan-çaqı saldıq qaqtı.
Qarasa qaptap çyrgen vərj aidaqar,
Sonda da vıraz çatıp üiqtap qaptı.

Üiqtap ketip, socınpı, tez oıandı,
Çütqalı kərdı kelgen aidaqardı.
Ne de bolsa təuekel qıldıdaqı,
Qançarmen qaq vassınpıncauyp qaldı,

Əzj de vıjtı tarapqa ыгсыр kettı,
Vıjtı vıjk aqac kərgen soqan çettı:
Bıjk çerde bolaınp dedjdaqı,
Sol tynı aqac vassınlı meken ettı.

Әрj-верj çattъдағъ үіктар qaldь,
Carcaqan qoi, kyn съза zorqa olandь.
Qarasa basqa aidaqar соqalъртъ,
Өзj capqan tanьdь aidaqardь.

Oiladь, tjrj bolsa ketpes pe edj?
Өlgen qoi тъна aidaqar dep oiladь.
Aqactan tyse qâlyp aidaqarqa,
Qolъna qançar alъp çetjp bardь.

Kөrdj, bjldj aidaqar tjrj emesjn,
Tәnрj үzъn çasatqan sүm denesjn.
Qançarmen taspadai qыр tjip alъp,
Az uqalap keptjrdj çon terjsjn.

Çalqap-çalqap, bjr үzъn arqan etti,
Er Әzjm osylaica talap ettj.
Bjr үcъn tasqa bailap çjbergende,
Tysetüqъn otпына әвден çettj.

Er Әzjm tәuekel qыр, çannan kysjp,
Arqannan üstadь da kettj tysjp,
Qaraqat çep, moiyl çep, sudan jcjp,
Әzendj qüladь da çygjrdj үcъp.

Yc qopъp, tөrtjncj kyn belden astъ,
Ol kynj altъндь yige ducarlastь.
Tau basъnan tysjrgen tәuekelmen
Sol yige kjrmekボльп qadam bastъ.

Qaqpadan kjrdj jckerj qadam basъp,
Bjr yijnen өrledj, bjр yige аsъp.
Tjldeserge ec adam çolъqpadь,
Tөrdeгj yige kjrdj, esjk аsъp.

Ekj sülü qyz otır tördeqj yide,
Ondai sülü kergen coq bytjn elde.
Ekj qyz catrac oinap, vjlmei qaldy,
Kjrdj de tūra qaldy orta çerde.

Ekj qyz tūnъ kerdj, bas keterjp,
Adamzatqa taçtyqap, türdъ elerjp.
—Ei çjgjt, tysjn çaqsy çan ekensjı,
Çyr edjn çadgøeige ne qyr erjp!

Söiledj Əzjmadaqъ, aianbai aq,
Men qarjp bicaramып çyrgen saiaq.
Əuelde „əzj kergen var qysanъ“,
Söiledj vjrjn qoimai bastan aiaq.

Ekj qyz estjp vjldj Əzjm çaiyn,
Esjrkep, mysjrkeidj aitqan sailn,
„Sen vjzge vaury voyp, tür osynda.
Ne kerekjtq qylalbq vərjn dailn!

Qūp bolsyn, olai bolsa, apalarыm!
Dynienjı tartyp çyrmjn çapalarыn.
Saqınsam, əz eljme çetkjze me,
Aitsaçbz, marxamatte ata!agъn?

— Kənjjldj bos suytqa vjzdei qyzdan,
Sjzge uede vjzderge təqrij aitqyzqan.
Съдаqanca съдар ваq qasymzqa,
Qaitraqъn keler vjzdjı qoymyzdan!

Senj vjz çar etpeimjz, vaury ettjk.
Dostyqpen çyrek erjp təuir ettjk.
Tyvjnde sen tūra almas bolsaq mündä
Eljne çetkjzuge vjzde çettjk!

„QūpボラドЬ“ destj de sert bailastъ,
Qattъ, qattъ aitъсър uәdelestj.
Көңілжnde qara қоq aq nietpen,
Тым қаqып dos болса ыңqailastъ.

Kyn қаqыгър, воіnna қuат engen,
Altъндъ yidjn jcjnde erkelengen.
Çan-қаqып qalai sairan qylsaq erkji,
Çalqыz-aq вjг esjkke kjrme degen.¹

¹ Алаqы вjтреi qaloqan.. Red.

M A S Q Ü T

(əngjme-əlen)

Ia, alla qūrmetjne dostъп Maxmüt,
Tjlge çar ber, vjljnsjn maqsüt.
Harūn-Racid xalifa zamanъnda,
Baqdatta vjr çigjt bar atь Masqüt.

Cahardan vjr kyn Masqüt съqtъ tьsqqa,
Bardъ ma kezj keljp vjr çümtъsqqa??
Vjr ūtъ bassap tonap çatqan cerde,
Kez boldъ vjr bicara cal baiqüsqa.

Cal baiqüs aiqailaidь attan salъp,
Aйыръ alqan çan çoq opъ vagъp.
Kjm de bolsa vjr erljk qylaïn dep,
Masqüt ūctь ūtъqa oñtaîlanpъr.

Masqütte ūtъ capъ qыbспене,
Tәujr-aq çan saqtaptъ çümtъspenen.
Esen-aman caldaçъ qütylyptъ,
Masqüttañ çau qacqan soñ, ūtъspenen.

Masqütqa keldj əlgj cal kөzjn tjktep,
Kөrse bastan aqъp tүr qan djrdektep.
„Mүпъп qагъзып men de өtep keteincj,
Çigjt moi er kөkjrek, çau çyrek“ dep.

— „Әi җигjt, не қылсаң da er ekensjn,
Kөrgeisjn, erljjgjңпјn berekesjn!
Север вор менj açaldan sen alyrdың,
Maqan qыlqan қагъзыңdь alla өtesjn!

Bai emen, batyr emen, xan da emespjn,
Ataqtъ artъq tuqan çan da emespjn,
Север волр alyrdың менj açaldan,
Çaqsыъqtъ vjlmeitjn cal da emespjn.

Men vjr cal dyniede çahan kezgen,
Erteң erte ketemjn saharjnijzden.
Erterek pәlen çerde tosyp tүгър,
Alyp qal vjr bazarlyq çapът vjzden.

Būl ycjn qыzьqpassың sen de vjr er,
Senj maqan kез qыlqan paruardiger.
Vjr qūdanың хаqь ycjn men tjleimjn,
Qавыl kөr, sertjm osь qolыңdь ber!]

Ütъqa çjvermedjm men памъstъ,
Kjm bүldar mündai-mündai qыlqan jstj.
Alla хаqь degen soq amal da çoq,
Baraiыn — dep uәde etjp qol qaqъstъ.

Ol çerge erte tүгър җigjt bardь,
Cal da ducar aldynan bola qaldь.
Qolъnan üstap alyp ertjp вагър,
Dalada vjr вүзlyqan tamqa apardь.

Barsa tamda vjr gyl tүr solqыldaqan,
Basъnda yc çemjs bar вылqыldaqan:
Bjrj aq, vjrj qыzly, vjrj sarъ,
— Таңdap al men bereijn vjrjn saqan.

Ақын چесен: ақыңқ çannan asar.
Саръ چесен: dəuletjı sudai tasar.
Егерде қызы җемис алър چесен:
Үрқасыда çan bolmas senen qacar.

Ол җигит cal səzjne qūlaq salď,
Көзжн төмен җверјр, az oilandъ.
„Ақ penen sarъ ekeujn almaimъп“ dep,
„Qызы җемис җeimjn“ dep qolqa salď.

—Men беремjn, tanvaitъп, aita tūra,
Өкјпвешең tybjnde çyre-çyre.
Ақ penen sarъ ekeujn almaqапъп,
Мәңjsjn aitsaq eken, çapът sjtә.

Men bolsam, eger aqып җемек җedjm,
Aqыldъ boldъm elden вөlek dedjm.
Men aqыldъ bilemen ne qыlsam da,
Аqы menj bilese kerek dedjm.

Aqыldъ çan tabylmas maqan sýrlas.
Kөrjne tentek, kөр nadan moип вүрmas.
Әdeletsjz, aqыlsyz, arsyzdardъ,
Kөre tūra kөnjde тьпсітъq түрmas.

Adam derttj bolmai ma, qūsa tartър,
Түссү үіқь үiqtai almas, tynde çatър;
Eptep вақър, eserge em тава almai,
Tәttj tamaq çei alman dәmjn tatър.

Sагып җер, men bolsam baidъп өзj,
Auzында tamam җаппып boldъm səzj.
Bәlenceden вjrnәrse alsaq-au dep,
Tjgjler çan вjтkennjı maqan kөzj.

Çürt kynder çürttan artaq bailaq usjn,
Buld aidy vjreu kycjn, vjreu tysjn.
Ne qysla da nadandar almaqta oilar,
Mal anturqan kyidjrjp çürttyn jcn.

Ezveksjz mal demetpek-qaiysyq,
Aqyls erge, ar bolar ondai qysq
On y oilarlyq bul kynde adam var ma,
Paidai oilamai qylad, kym tatuq?

Bersen, qalar olarda nesj ardyn,
Bermesen, sendaq itpen vjurge boldyn.
Ne eozjn it, nemese var eljn it,
Dausasz vjr palege mjne qaldyn.

Qyzyls cesem menj eiel syier,
Aramdqqa cyrmese ne can kyier?
Urqas da kerp canqoi, dosym bolsa,
Dep edjm vjr paidas maqan tier.

Erkektjn erkek adam bolsa qass,
Qatyn cese, qyz qoq, kymnjn bas,
Qan qahar, qara qalq qastq qysla,
Sonda urqas bolmai ma aracasc.

Tegjnde adam bas sau bola ma?
Yijnde tekserilmes dau bola ma?
Erj acu aitsa, eielj basu aitp
Otyrsa, vigtynqyda iau bola ma?

Son y oilap qyzly cemjs men tyndadym:
Bersenjz cemek bolyp bel bailadym.
Topa-torsaq bul səzdj aitqaply qoq,
Basynnda-aq oilap tegjn abailadym.

Bül səzge sańp türdə cal qūlaqъп.
— Endece, tańp aittъп, ie, съгаоьм!
Aqыl, dəuleт əuelden əzjndе eken.
Өтjрjң men artysъп, çapът ваоъп!

Bül cal vəten cal emes qădъr edj,
Евјп таńp, daruqa kezj keldj.
Səzjne, aqыlpa, qыльоьла,
Razъ bolqannan soq bata berdj.

Sol Masqüt qădъr caldan bata alpъtъ,
Soqъnda Cəmci çihan atapъtъ.
Maqnassъ: „vūl dynienjn kynj“ degen,
Çetjljр vjzge qъvrat səz qalpъtъ.
Sol zamanda-aq nadandar съгъс¹ vūzqan,
Calqannъп dəmjn vūzъp qaujp qylqan.
Aqыl men mal ekeujn asъrai almai,
Aracась jzdeptj qatъп, qъzdan.

Endjgjge ne sūrau, bül zamanda?
Aqыl oi, ar-namъs çoq ec adamda,
Əlgen mola, tuqan çer çjveгmeidj,
Əitpese tūrmas edjm osь maңda.

Sol Masqüt xalifaqa nəzjг ворътъ,
Tarqatътъ alđnan kəp pen toptъ.
Baqanaqъ qădъr cal vjг shaqъtta,
Tysjnde aian berjp çolъqътъ.

„Ei balam, pəlen kynj çauip çauar,
Sol çauipпъп suñnda kesepat var;
Çetj kyn çyndъ bolar, suñп jcken,
Çetj kyn ətkennen soq, çana oqalar

¹ Съгъс—тьпъстьq, ьпътmaq.

Oı sudan tamam suqqa su qūıılar,
Sel boııp, suııq wərj kesel bolar.
Erterek taza sudan, su çiır al,
Bül qavagъm saqtansaң, çapъm, çarar“.

Bül səzben xalifaqa Masqüt bardъ,
Qavagъn estjgen soq xan da aqqardъ;
Aitqan kezj, çaqъndap kelgen caqta,
Erterek taza sudan qūııp aldъ.

Bolqan son, uədelj kyn çauııp çaudъ,
Sudan jcken çıındъ vor, aqыıı audъ;
Kynj-tynj culasıp, talasadъ,
Ümttъ tamaq çeumen, çana üiqtaudъ.

Bular culap bjır kynj keldj ordaqa,
Xan men uəzjr qaraidъ tamacaqa;
Bərj de esj cııqъp, çıındъ bolqan,
Bos culap çyr, kjcj jnj, ylken aqa.

Oı qalqъpııq aldaña çaqъn bardъ,
Səz aitp, ətвjr tyrlj aqly saldъ.
Bjır keselge, vaiqüstar çoııqъrsııp,
Yııne var, üiqtadır dep cııqardъ.

Olar cııqte esjkten, xanqa əkpelep,
Kəcede culap çana çylaqan kəp;
„Xan men uəzjr aqyldan airlyrty,
Əltjreijk ekeujn, çıındъ eken“ dep.

Əltjrgelj ordaqa qaita çyrdj,
Bülardъıı səzjn estjp xan da kərdj.
Bürgenqııdan münbes qıınp boldъ,
— Oibai, uəzjr, aqly tāp, qaitijk? — dedj.

— Qūtalar xal bolmadъ тъна daudan,
Bjz de jcpesek bolmaidъ չындъ sudan.
Өltjerer өңkei չындъ, bjzdj keljp,
Ҫындъ dep, esj dүrъs bjzdj quqan.

Ekeuj չындъ sudan jcjp saldъ,
Qūtgyр, kөp aldaпa çetjp bardъ.
Өңkei չындъ vaiqamai aitpprz, dep,
Quldъq ürъp, bularqa kөp çalvardъ.

Sonъmen, bet-betjmen tarqap kettj,
Әiteujr, tarqaituqъп uaqъt çettj;
Kөrdjн ve, kөp tentektjн qыlqan jsjn,
Erjksjz estj ekeujn, eser ettj.

Kөrtjн вәrj osъndai, misal etsen,
Kөp aitъ dep aldanъp, uaqda kytsen;
Qары вор, kөp nәrseden bos qalasъп
Aңdamai kөp sөzjmen çyrjp ketseп.

1887

M A Z M Ü N .

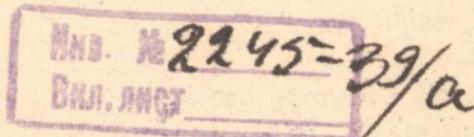
BJRJNCJ BӨLJM.

1. Çazoqtūrъ	5
2. Çaz.	7
3. Kyz	9
4. Qbs	10
5. Qaraca çel toqsanmen sol bjr-ekj ai	11
6. Coqpardai kekjlj bar qamъs qulaq	13
7. Qan sonarda byrkjtcj съоадь адоа	14
8. Өлең-sөздјң patcasъ sөz sarasъ	16
9. Men çazvaimын өлendj ermek ycjn.	18
10. Adamпъц keivjr kezderj	19
11. Өlse өler tabiqat, adam өlmes	21
12. Cyrekte qairat bolmasa,	21
13. Qulaqtan kjrjp, boidь alar	22
14. Qür aiqai waqъtqan	23
15. Senbe çürtqa, türsa da qanca maqtap	24
16. Al, seneijn, seneijn	24
17. Çastъqtъц оть çalındap,	25
18. Çelsjz tynde çarъq ai	27
19. Bjljmdjden съqqan sөz	28
20. Säuleң bolsa keudende,	29
21. Bai seijldj	30
22. Kezjnen basqa oib' çoq	32
23. Talai sөz büdan vürъn kөр aitqamън,	33
24. Ac qarып çüwana ta mailь as çemei	33

25. Көпіл жаңынан көзінен салған	35
26. Қасымда оғыттың бар деп ескермейдім	37
27. Әсептәр болма әр неғе	37
28. Қастықтың отындағасын	38
29. Оғыттың таппай мағтанба	39
30. Малсаң дөсттүң тийң қоғ малаңдаң басқа	41
31. Ескілжек кілемін	42
32. Үшірек теніз, қызығтың вәріж асыл тас	43
33. Қын артынаң қын тұар	43
34. Құмбақ	44
35. Теректің сыйын	45
36. Қалай	46
37. Қанчар	47
38. Айту үшірек ақырғын соқадаң қай	47
39. Нұріл аспанға түркесін өскенсін сен	48
40. Қартас	49

EJKNCJ BӨLJM — POEMALAR.

41. Искендір (Әнгімем-әлен)	53
42. Әзім әнгімеш „Мың вір туң“ ертеғісінен	60
43. Масқут (әнгімем-әлен)	76

Ответственный редактор Адамбеков И.

Технический редактор Ишанов С.

Ответственный корректор Жазитов К.

Сдано в производство 26 мая 1939 г. Подписано
к печати 11/VII 1939 г. Объем 2⁸/₈ печ. листа.
Формат бумаги 70x108¹/₃₂ доля листа.

КИХЛ № 26. Упол. Казглавлит № 329.
Тираж 20:50 экз.

Отпечатано в Книжно-журнальной типографии
Казполиграфтреста, г. Алма-Ата,
Узбекская, 11. Заказ № 1086.